

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE SORUMLULUK VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin Samet KAZEL

Danışman
Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

SAMSUN
2022

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE SORUMLULUK VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin Samet KAZEL

Danışman

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Yasin Samet KAZEL tarafından, Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN danışmanlığında hazırlanan “ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 22.8.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Mustafa Doğan KARACOSKUN Kilis 7 Aralık Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır

İmza

.../.../2022

Yasin Samet KAZEL

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 16.09.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 10

Tek kaynak oranı : % 3 çıkmıştır.

İmza

.../.../2022

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

ÖZET

ORTA YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yasin Samet KAZEL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Haziran/2022
Danışman: Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

Bu çalışmanın amacı, orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, gelir durumu, öğrenim durumu, hayatının büyük çoğunluğunun geçtiği yer) açısından ele alarak incelemektir. Araştırma 2022 yılında, Samsun ve Ordu illerinde yaşamlarına devam etmekte olan, 35-55 yaş aralığında bulunan, kolay örnekleme yöntemiyle seçilmiş 365 orta yetişkin üzerinde yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler *Kişisel Bilgi Formu*, *Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği* ve *Dindarlık Ölçeği* ile toplanmıştır.

Araştırmada nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmış olup uygulama sonucunda elde edilen veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Veriler normal dağılım göstermediğinden gruplar arası farklılaşmayı tespit etmek için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testi uygulanırken, sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkinin anlamlılığını, kuvvetini ve yönünü belirlemek için Korelasyon analizi (Spearman Brown) uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların dindarlık düzeylerini cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki durum ve gelir durumlarının etkilediği tespit edilmiştir. Öğrenim durumu ve hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile dindarlık düzeyleri arasında ise anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Katılımcıların sorumluluk duygusu ve davranış düzeylerini ise cinsiyet faktörünün etkilediği ancak yaş, medeni durum, mesleki durum, gelir durumu, öğrenim durumu ve hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer gibi bağımsız değişkenlerin etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sorumluluk duygusu ve davranışı ile dindarlık arasındaki ilişkinin ise sorumluluğun hem duygu hem de davranış boyutunda pozitif yönde ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda "*Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır*" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Orta Yetişkinlik Dönemi, Din, Dindarlık, Sorumluluk

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN RESPONSIBILITY AND RELIGIOSITY IN MIDDLE ADULTHOOD

Yasin Samet KAZEL
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Philosophy and Religious Sciences
Master, June/2022
Supervisor: Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

The aim of this study is to examine the relationship between responsibility and religiosity levels of individuals in middle adulthood in terms of various variables (gender, age, marital status, occupation, income status, education level, place where the majority of their life was spent). The research was conducted on 365 middle-aged adults aged 35-55, selected by convenience sampling method, living in Samsun and Ordu provinces in 2022. The data used in the research were collected with the Personal Information Form, the Sense of Responsibility and Behavior Scale and the Religiosity Scale.

Relational scanning method, one of the quantitative research models, was used in the research and the data obtained as a result of the application were analyzed with the SPSS 22 statistical program. Since the data did not show a normal distribution, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H tests were applied to determine the difference between groups, while Correlation analysis (Spearman Brown) was applied to determine the significance, strength and direction of the relationship between responsibility and religiosity.

According to the results of the research, it was determined that the religiosity levels of the participants were affected by gender, age, marital status, professional status and income status. No significant difference was observed between their educational level, the place where they spent most of their lives, and their level of religiosity. It was concluded that the gender factor affected the sense of responsibility and behavior of the participants, but the independent variables such as age, marital status, professional status, income status, education level and the place where they spent most of their lives did not.

It has been determined that the relationship between the sense of responsibility and behavior and religiosity is positive and moderate in both emotion and behavior dimensions of responsibility. In this context, the hypothesis that "*There is a positive correlation between the sense of responsibility and behavior levels of individuals in middle adulthood and their level of religiosity*" has been confirmed.

Keywords: Middle Adulthood, Religion, Religiosity, Responsibility

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

İnsan, kültürel bir varlık olarak birtakım özelliklere sahip olan, hayatını anlamlandırmak için çeşitli yönelimler gerçekleştiren ve yaşamı son bulana kadar gelişim ve değişim gösteren değerli bir varlıktır. İnsan, gelişim dönemlerine göre farklı özelliklere sahip olabilmekte ve dönemsel olarak çeşitli anlamlandırmalara yönelebilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca varlığı bilinen dinler bu açıdan önemli bir konumdadır. Dini yönelim gösteren veya dindar olarak nitelendirdiğimiz bireyler için ise din fenomeni hayatın anlamı konumundadır.

Çalışmada ele alınan sorumluluk kavramı ise, son zamanlarda üzerine çalışmalar yapılan popüler kavramlardan biridir. Bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan aksaklıklar ve problemler sorumluluk kavramının önemini ifade etmektedir. Özellikle insanların kendisine, karşısındakine, ailesine ve içerisinde yaşamış olduğu topluma yönelik birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu noktada insanın kendi gelişiminin doğru ilerleyebilmesi, toplumsal düzeyde ve aile içerisinde sağlıklı iletişimin sağlanabilmesi için gerekli bir olgudur.

Bu çerçevede orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin bu dönem içerisindeki sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında rehberlik eden danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali Rıza Aydın'a, çalışmamda değerli görüşlerinden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun'a ve Sayın Prof. Dr. Mustafa Köylü'ye, verilerin analizi noktasında yardımını hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Hasan Dam'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte yardımı ve destekleriyle yanımda hissettiğim sevgili eşim Öncel'e ve aileme içtenlikle teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırmaya katılma nezaketinde bulunan tüm katılımcılara da teşekkürlerimi sunarım.

Yasin Samet KAZEL

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Problem ve Alt Problemler	2
1.3. Hipotezler.....	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.5. Temel Kavramlar	4
1.6. İlgili Yayın ve Araştırmalar	5
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	10
2.1. Yetişkinlik Kavramı.....	10
2.2. Orta Yetişkinlik Dönemi.....	11
2.2.1. Orta Yetişkinlik Döneminde Fiziksel Özellikler.....	14
2.2.2. Orta Yetişkinlik Döneminde Bilişsel Özellikler	15
2.2.3. Orta Yetişkinlik Döneminde Psikolojik Özellikler	16
2.2.4. Orta Yetişkinlik Döneminde Sosyal Özellikler.....	19
2.2.5. Orta Yetişkinlik Döneminde Dini Özellikler	20
2.3. Sorumluluk.....	23
2.3.1. Bireysel Sorumluluk	31
2.3.2. Sosyal Sorumluluk	32
2.4. Dindarlık	33
2.4.1. Dindarlığın Boyutları	35
2.4.2. Dindarlık Tipolojileri	37
2.5. Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi	40
3. ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE UYGULAMA.....	42
3.1. Araştırmanın Evren ve Örnekleme	42
3.2. Araştırmada Bilgi Toplama Araçları.....	42
3.2.1. Kişisel Bilgi Formu.....	42
3.2.2. Dindarlık Ölçeği.....	42
3.2.3. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği	45
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	47
4. BULGULAR VE YORUM.....	49
4.1. Ankete Katılan Kişilerin Sosyo-Demografik Yapısı.....	49
4.1.1. Cinsiyet	49
4.1.2. Yaş Durumu	49
4.1.3. Medeni Durum	50
4.1.4. Mesleki Durum	50
4.1.5. Gelir Durumu	50
4.1.6. Öğrenim Durumu	51
4.1.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yer.....	51
4.2. Ankete Katılan Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	51
4.2.1. Cinsiyet Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	51
4.2.2. Yaş Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	53
4.2.3. Medeni Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	54
4.2.4. Mesleki Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri.....	55
4.2.5. Gelir Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	56
4.2.6. Öğrenim Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri	58

4.2.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yere Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri.....	59
4.3. Ankete Katılan Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri	61
4.3.1. Cinsiyet Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri	61
4.3.2. Yaş Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri.....	62
4.3.3. Medeni Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri.....	63
4.3.4. Mesleki Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri	65
4.3.5. Gelir Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri.....	66
4.3.6. Öğrenim Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri	67
4.3.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yere Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri	68
4.4. Orta Yetişkinlik Dönemindeki Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri ile Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	70
5. SONUÇ	72
KAYNAKÇA.....	75
EKLER	80
Ek-1: Kişisel Bilgi Formu	80
Ek-2: Dindarlık Ölçeği.....	82
Ek-3: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği	83
Ek-4: Etik Kurulu Kararı	84
ÖZ GEÇMİŞ	85

SİMGELER VE KISALTMALAR

çev.	: Çeviren
DÖ	: Dindarlık Ölçeği
ed.	: Editör
KBF	: Kişisel Bilgi Formu
SDDÖ	: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve devamı
vb.	: Ve benzeri
N	: Toplam Kişi Sayısı
p	: Anlamlılık Derecesi
r	: Korelasyon
sd	: Serbestlik Derecesi
u	: Gruplar Arasında Farklılık Derecesi
x^2	: Bağımsızlık Testi

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1. Dindarlık Envanterinin 1. Faktör Yükleri.....	44
Tablo 3.2. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin 1. Faktör Yükleri.....	47
Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları	49
Tablo 4.2. Katılımcıların Yaş Dağılımları	49
Tablo 4.3. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları	50
Tablo 4.4. Katılımcıların Mesleki Durumlarına Göre Dağılımları	50
Tablo 4.5. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dağılımları.....	50
Tablo 4.6. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları.....	51
Tablo 4.7. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluklarını Geçirdikleri Yerlere Göre Dağılımları.....	51
Tablo 4.8. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	52
Tablo 4.9. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	53
Tablo 4.10. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	54
Tablo 4.11. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	56
Tablo 4.12. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dindarlık Düzeyleri.....	57
Tablo 4.13. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	58
Tablo 4.14. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Dindarlık Düzeyleri.....	60
Tablo 4.15. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	61
Tablo 4.16. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	61
Tablo 4.17. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	62
Tablo 4.18. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	63
Tablo 4.19. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	64
Tablo 4.20. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	64
Tablo 4.21. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	65
Tablo 4.22. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	65
Tablo 4.23. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	66
Tablo 4.24. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	66
Tablo 4.25. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	67
Tablo 4.26. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	68
Tablo 4.27. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri.....	69
Tablo 4.28. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri.....	69
Tablo 4.29. Sorumluluk Duygusu ve Dindarlık İlişisini Gösteren İstatistiksel Analiz.....	70
Tablo 4.30. Sorumluluk Davranışı ve Dindarlık İlişisini Gösteren İstatistiksel Analiz.....	70

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanlık tarihi boyunca dinler hep var olagelmıştır. Din ve insan kavramları literal anlamda biri olmadan diğeri hayat ve anlam bulamayan iki önemli fenomendir. İnsan bir anlamda her açıdan din fenomeni ile (olumlu-olumsuz) ilişkide bulunmak zorunda kalırken, dinler de varlık sahasında anlam bulabilmek için insan fenomenine ihtiyaç duymaktadır.

Din fenomeninin insanlar için çoğunlukla bir anlam kapısı ve sığınılacak bir liman konumunda olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Bertrand Russell, dinin işlevini psikolojik olarak ortaya koyan şu tanımı yapmıştır. Russell'a göre "din, sakin bir şekilde düşünüldüğünde, dehşete düşüren bir sahra olan bu dünyada teselli aramanın bir sonucudur" (Cox, 2018: 25). Ancak buna karşıt kimi insanlar tarafından da kabul görmemektedir.

İnsan ve din ilişkisi bağlamında sorumluluk kavramı oldukça önemli bir konumdur. Sorumluluk kavramı özellikle dinlerin kökeninde var olan dinamiklerden biridir. Bu durum dini yönelim gösteren insanların yükümlülüklerini (görevlerini) yerine getirdikleri takdirde ölüm sonrası yaşantılarında cezadan uzak mükafata yakın olacaklarını ifade eden ceza ve mükafat kavramları arasındaki zıtlığı netleştiren bir kavramdır. Ayrıca sorumluluk sahibi insan ünsiyet kuran bir varlık olarak uyum sağlamaya yönelik davranışları tercih edecektir.

İnsan ve din ilişkisinde eşik kavram olarak ifade edilebilecek olan sorumluluk kavramı çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Sorumluluk kavramı dinler bağlamında her ne kadar ilk olarak aşkın olan varlığa yönelik yükümlülükleri ifade etse dahi tüm dinlerin ana gayelerinden biri olan bireysel-sosyal gelişim ve toplumsal düzenin sağlanması bağlamında bireysel-sosyal sorumluluğu da ifade etmektedir. İnsanların hem bireysel hem de sosyal anlamda sorumluluk sahibi olması toplumsal düzenin sağlıklı işlemesi bağlamında da oldukça önem arz etmektedir.

Birçok açıdan önem arz eden sorumluluk kavramı insanın "davranışları sonucunda ortaya çıkan durumu kabullenmesi veya kendi üzerine alması" (Topçu, 2016: 192) olarak tanımlanabilir.

İnsan fizyolojik ve psikolojik açıdan sürekli olarak bir gelişim ve değişim içerisindedir. Bu değişim ve gelişim, gelişim psikologları tarafından belirli dönemlerle ifade edilmiştir. Bu bağlamda gelişim dönemlerinden orta yetişkinlik

dönemi literatürde insanın birçok yönden gelişimin zirvesini yaşadığı, hayatı üzerine düşüncelere daldığı ve sorumlulukların yerine getirildiği bir dönem olarak ifade edilmektedir.

İnsan gelişirken ve değişirken hayata dair birtakım görevler üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu görevler insanın sorumlulukları olarak ifade edilebilir. Sorumluluk insan açısından bireysel ve toplumsal olarak bir gerçekliği açığa çıkarmaktadır. Ancak sorumluluklar insandan insana, kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda insan ve toplum birbirinden ayrı düşünülemez iki süperorganizma olarak düşünülebilir.

İnsan-sorumluluk-din kavramları üçgeninde ele alınacak olan çalışmada inceleme alanı orta yetişkinlik dönemi olacaktır. Araştırmanın temel amacı, orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, gelir durumu, öğrenim durumu, hayatının büyük çoğunluğunun geçtiği yer) açısından ele alarak incelemektir.

1.2. Problem ve Alt Problemler

Araştırma kapsamında orta yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin dindarlık düzeyleri ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki ele alınacaktır. Araştırmanın temel problemi, orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin dindarlık ve sorumluluk duygusu ve davranış durumlarının bazı sosyo-ekonomik değişkenler aracılığı ile ortaya koyulması ve aralarındaki ilişkinin tespit edilmesi olacaktır. Bu temel problem bağlamında ele alınan alt problemler ise şunlardır:

1. Cinsiyet faktörüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Yaş faktörüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Medeni durumuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Meslek grubuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Gelir durumuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Öğrenim durumuna göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

7. Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
8. Cinsiyet faktörüne göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
9. Yaş faktörüne göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
10. Medeni durumuna göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
11. Meslek grubuna göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
12. Gelir durumuna göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
13. Öğrenim durumuna göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
14. Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
15. Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

1.3. Hipotezler

1. Cinsiyet faktörüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.
2. Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür.
3. Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla dindarlık düzeyleri daha yüksektir.
4. Meslek durumuna göre memur ve esnaf olan bireylerin işçi ve diğer grupta olan bireylere göre dindarlık düzeyleri daha yüksektir.
5. Gelir durumuna göre orta seviyede geliri olan bireylerin dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir.
6. Öğrenim durumuna göre üniversite mezunu olanların diğer bireylere göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür.
7. Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür.

8. Cinsiyet faktörüne göre kadınların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir.
9. Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha düşüktür.
10. Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir.
11. Meslek durumuna göre memur, esnaf ve işçi olan bireylerin diğer grupta olan bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir.
12. Gelir durumuna göre çok düşük/düşük seviyede geliri olan bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür.
13. Öğrenim durumuna göre üniversite mezunu olanların diğer bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir.
14. Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir.
15. Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma kapsamında orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki ölçülmüştür.
2. Araştırma, 2022 yılında Samsun ve Ordu illerinde ikamet etmekte olan ve online (Google Docs) olarak kolay örnekleme yöntemiyle seçilmiş 35-55 yaş aralığında bulunan bireylere uygulanmıştır.
3. Araştırma Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SSDÖ)'nin ve Dindarlık Ölçeği (DÖ)'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Bu araştırmada elde edilen bulgular, araştırmanın gerçekleştirildiği dönemle sınırlıdır.

1.5. Temel Kavramlar

Din: Arapça *deyn* kökünden gelen din kavramı, ceza, mükafat, ibadet, boyun eğme, adet, yükümlülük vb. anlamlara gelmektedir (Tümer, 2022). Batı'da ise genellikle *religion* kavramıyla ifade edilen din kavramı, kutsal olana saygı, vicdanlılık, hak duygusu, ahlaki yükümlülük vb. anlamlara gelmektedir. (Harper, 2022). Latince ise *religio* kökünden gelen din kavramı, *religare/religere* mastarından türemiş olup "Tanrı'ya saygı ve korku ile karışık bir bağlılık" anlamına gelmektedir

(Adıvar, 1987: 13-14; A. R. Aydın, 2020a: 29). Kısaca din, aşkın olan yüce bir varlığa inanmayı ve tapınmayı ifade eden sistemli, bireysel ve toplumsal bir fenomendir (TDK, 2022).

Dindarlık: Dindar, Arapça "din" kelimesine Farsça "dar" ekinin eklenmesiyle meydana gelmiş birleşik bir sıfat olarak "Allah'a inanmış ve bağlanmış olan kimse" olarak ifade edilmektedir. Türkçe "lık" ekinin de eklenmesiyle birlikte türetilen dindarlık kavramı ise "dinine sıkıca bağlı olma durumu" (Günay, 2006: 8) olarak ifade edilmektedir. İngilizce, *religiosity* veya *piety*, Almanca ise *religiösität* veya *frömmigkeit* kavramlarıyla ifade edilen dindarlık kavramı sözlük anlamı itibariyle "bir dine inanmak, inanç ve pratik uygulamalara dönük bilgilere sahip olmak, bunları içselleştirerek kişiliğin bir parçası haline getirerek tecrübe etmek, yaşam felsefesinin oluşturulmasında dini merkeze oturtmak ve tercihleri bu doğrultuda şekillendirerek oluşan oryantasyon süreci" (Apaydın, 2016: 68) olarak tanımlanabilmektedir.

Sorumluluk: İngilizce *responsibility*, Almanca *verantwortlichkeit* kavramlarıyla ifade edilen sorumluluk kavramı sözlük anlamı itibariyle kişinin kendi eylemlerinden, gerçekleştirilen bir fiilden veya sonuçlarından bir başkasına karşı sorumlu olması (Harper, 2022) veya "yaptığı, gerçekleştirdiği şeyi tam bir bilinçle ve özgürlükle yapabilecek ehliyetinde olan kişinin durumunu ifade eden sorumluluk, kişinin, oluşumundan psikolojik olarak sorumlu olduğu sonuç ve gelişmeleri üzerine almayı vicdani bir ödev sayması" (Cevizci, 1999: 786) olarak tanımlanabilmektedir.

Orta Yetişkinlik: İngilizce *middle adulthood/midlife*, Almanca *mittleren erwachsenenalter* kavramlarıyla ifade edilen orta yetişkinlik/yaşam kavramı sözlük anlamı itibariyle "hayatın gençlik ve yaşlılık arasındaki kısmı" olarak tanımlanmaktadır (Lachman, 2001). Literatürde farklı yaş aralıklarıyla konumlandırılmakla birlikte psikologların çoğuna göre 35-55 yaş aralığını kapsamaktadır (Köylü, 2020: 65).

1.6. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Araştırma kapsamında orta yetişkinlik dönemi, dindarlık ve sorumluluk kavramları çerçevesinde yapılmış olan çalışmalara değinilecektir.

Tellioglu, "İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi" adlı, Samsun ve İstanbul illerinde ikamet eden 20-40 yaş aralığında bulunan rastgele seçilmiş olan 333 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda yaş ve meslek gruplarıyla dindarlık düzeyleri arasında ve medeni durum ve sorumluluk algısı arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken aynı zamanda

sorumluluk duygusu ve davranışı arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Tellioğlu, 2015).

Turan, "Dindarlık ile Sorumluluk ve Öz Düzenleme Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi Örneği" adlı, Çukurova Üniversitesine bağlı fakültelerde 2017-2018 eğitim öğretim yılında eğitim görmekte olan ve rastgele seçilen 453 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların öğrenim gördükleri fakülte ile sorumluluk ve öz düzenleme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamış, aynı zamanda sorumluluk ve öz düzenleme düzeyleri ile cinsiyet değişkeni dışında diğer değişkenler bağlamında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Dindarlık, sorumluluk duygusu ve öz düzenleme düzeyi açık olma noktasında kadınların erkeklere oranla daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Kardeş sayısı ve sırası bağlamında dindarlık düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiği, ortanca çocukların sorumluluk duygularının yüksek, tek çocukların ise sorumluluk düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kullanılan ölçekler arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Turan, 2019).

Gezenler, "Orta Yetişkinlik Dönemi Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi" adlı, Amasya ilinin Merzifon ilçesinde ikamet eden 35-55 yaş aralığında bulunan rastgele seçilmiş olan 270 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda mesleki durum, öğrenim durumu ve yerleşim yerinin dindarlık düzeyini etkilediği ve mutluluk düzeyini ise medeni durumun diğer sosyo-demografik değişkenlere göre daha fazla etkilediği ifade edilirken aynı zamanda dindarlık ve mutluluk ilişkisinde farkın anlamlılık derecesinde önem arz etmediği tespit edilmiştir (Gezenler, 2019).

Sevindik, "Orta Yaş Bireylerde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği" adlı, Denizli ilinde ikamet eden 40-60 yaş aralığında bulunan 384 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların dindarlık düzeyleri ile mutluluk düzeyleri arasında dindarlığın artmasına bağlı olarak mutluluğun artmasına yönelik pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Sevindik, 2015).

Çolak, "Orta Yaş Döneminin Psikolojik, Dini İnanış ve Davranış Özellikleri (Kayseri/Hacılar Örneği)" adlı, Kayseri İlinin Hacılar İlçesinde ikamet eden rastlantı yöntemiyle belirlenmiş 35-55 yaş aralığında bulunan bireyler üzerinde anket ve mülakat tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırmada orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin inanç düzeylerinin yüksek ve ibadet düzeylerinin ise inanç

düzeyleri kadar olmasa bile yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilirken dini bilgi ile dini davranış arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu dönemde yer alan bireylerin dini başa çıkma yöntemini kullandıkları, dindarlık düzeyleri ile birlikte ölüm kaygılarının arttığı ve ayrıca dua'nın bireyler için önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir (Çolak, 2006).

İkis, "Orta Yaş Krizi ve Din İlişkisi" adlı, Kayseri İlinde ikamet eden 40-60 yaş aralığında bulunan 195 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırmada elde edilen sonuca göre sağlık durumunun ve sosyo-ekonomik durumun kötüleşmesi orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin bunalım (kriz) düzeylerini arttırırken, eğitim düzeyinin yüksek olması ise bunalım düzeylerini azaltmaktadır. Cinsiyet ve yaşın artışı bağlamında dini yönelim ve hayat görüşünde anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların hayat görüşleri ile dini yönelimleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (İkis, 2013).

Ceviz, "Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı" adlı, Denizli ve İstanbul İllerinde ikamet eden 170 katılımcı üzerinde anket tekniği ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda bu dönemdeki bireyler üzerinde dindarlığın geneli ve ibadet boyutu ile mistik tecrübe arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken aynı zamanda dindarlığın inanç boyutu ile benlik saygısı arasında da pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Mistik tecrübe ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Ceviz, 2009).

Bulut, "Sorumluluk Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi" adlı çalışmasında din ve ahlak kavramları bağlamında sorumluluk duygusunu ele almaktadır. Dökümantasyon yöntemiyle yapılan bu çalışmada ahlaklı ve dindar bir birey olmanın sorumluluk duygusu ile olan yakınlığı ifade edilmektedir. Sorumluluk duygusu din ve ahlak bağlamında temel kavram olarak ele alınmaktadır. Araştırma sonucunda ahlaklı bir bireyin kendine, etrafındaki insanlara, doğaya ve mesleğine yönelik sorumlulukları olduğu ifade edilmiştir (Bulut, 2013).

Yoğurtcu, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı" adlı, İstanbul İlinde ikamet eden 21-30, 31-45 ve 46-60 yaş aralıklarında bulunan 300 katılımcı üzerinde anket yöntemiyle araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda medeni durum, yaş ve öğrenim durumu değişkenleri dindarlık eğilimleri bağlamında anlamlı farklılaşmaya yol açmıştır. Yaş bağlamında 21-30 yaş aralığında dini yönelimin düşük olduğu ifade edilirken 31-45 yaş aralığında dini yönelimin daha düşük olduğu ifade edilmiştir. 46-

60 yaş aralığında ise dindarlık düzeyi en yüksek çıkan yaş aralığı olmuştur. Demografik değişkenlerin katılımcıların ruh sağlığı üzerinde farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyleri ile umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemekle birlikte, dindarlık düzeyleri ile özsaygı düzeyleri arasında da negatif yönlü bir sonuç elde edilmiştir (Yoğurtcu, 2009).

Aksoy, "Sınıf Öğretmenlerinin "Sorumluluk" Değerinin Öğretime İlişkin Bakış Açılarının İncelenmesi" adlı, Hatay İli Antakya İlçesinde görev yapan 22 sınıf öğretmeni üzerine nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasını kullanarak araştırma yapmıştır. Araştırmada açık-uçlu yarı yapılandırılmış görüşme formları vasıtasıyla elde edilen veriler, içerik analizi tekniğiyle yorumlanmıştır. Araştırmacı sorumluluk kavramı üzerinde durmakla birlikte araştırma sonucunda sorumluluk kavramının öğretimi noktasında öğretmenlerin değerlendirmelerine yer vermiştir. Ayrıca öğrencilerin sorumluluk değerini edinimlerinde günlük hayatlarına bireysel ve sosyal katkılar sunduğunu ve sorumluluk değerinin düzenli yaşamla ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Aksoy, 2022).

Özen, "İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kişisel Ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi" adlı, Erzincan Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı 9 okulda 441 öğrenci üzerinde anket yöntemiyle araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin cinsiyete ve gelir düzeyine göre kişisel ve sosyal sorumluluk puanları arasında anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır. Ancak baba öğrenim düzeyi, anne öğrenim düzeyi ve kardeş sayısına göre kişisel ve sosyal sorumluluk puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda kişisel ve sosyal sorumluluğu etkileyen faktörler incelenmiş, öğrencilerin kişisel ve sosyal sorumluluk üstlenmede kardeş sayısı, baba öğrenim düzeyi, anne öğrenim düzeyi ve cinsiyet değişkenlerinin etki eden faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özen, 2009).

Gökalp, Uluçınar, Değirmeci ve Yüksel, "Öz Denetim İle Sorumluluk Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" adlı Şanlıurfa İlinde öğrenim görmekte olan 405 ortaokul öğrencisi üzerinde anket tekniğiyle araştırma yapmışlardır. Bu araştırma sonucunda öğrencilerin günlük internet kullanımı, televizyon izleme ve sınıf düzeyi gibi değişkenler bağlamında sorumluluk ve öz denetimlerinde istatistiksel anlamda farklılık bulunamamıştır. Ancak cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler lehine anlamlı farklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin öz denetim becerisi ile sorumluluk değeri arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif

yönde bir ilişki tespit edilmiş, öğrencilerin öz denetim becerilerinin sorumluluk değerlerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Gökalp vd., 2022).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yetişkinlik Kavramı

Yetişkin kavramı sözlük anlamı itibariyle "yetişmiş, olgunlaşmış, evlenme çağına gelmiş, beden, ruh ve duygu bakımlarından da olgunluğa erişmiş, kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç veya kimse" (TDK, 2022) anlamlarına gelmektedir. Yetişkin sözcüğü Latince *adultus* veya *adolescere* (büyümek) sözcüklerinden türemiştir. İngilizce *adult* sözcüğü olarak ifade edilen yetişkinlik kavramı, büyümüş ve olgunluğa erişmiş kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Eryılmaz, 2019: 34; Onur, 2017: 55-56).

Ancak yetişkinlik kavramı gelişim psikolojisi içerisinde bir tanım sorunu da yaşamaktadır. Nitekim büyüme veya olgunlaşma olarak ifade edilen yetişkinlik kavramı sadece fizyolojik büyümeyi akla getirebilmektedir. Ancak yetişkinlik kavramını tanımlarken ifade edilen büyüme hem fizyolojik hem de psikolojik gelişmeyi ifade etmektedir (Eryılmaz, 2019: 34).

Gelişim evrelerini birbirlerinden kesin hatlarla ayırmak da oldukça zor bir durumdur. Nitekim fizyolojik, psikolojik hatta bilişsel süreçlerin ayrı ayrı ölçülmesi bir zorluk içermektedir. Bu nedenle gelişim psikologları tarafından her ne kadar kesin hatlarla olmasa da genel hatlarıyla yaş düzeylerine göre tanımlamalar tercih edilmiştir (Onur, 2017: 56).

Yetişkinliğin ölçüsü olarak kişinin kendisini yetişkin olarak tanımlamasının esasen kendi cevaplarına bağlı olduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda Kimmel yetişkinliğin ne zaman başladığına dair önemli bir tespitte bulunmaktadır. Kişinin kendisini yetişkin olarak konumlandırıp konumlandırmamasını kişiye yöneltilen "Kendinizi kaç yaşında hissediyorsunuz?" sorusuna bağlamaktadır (Kimmel, 1974: 9). Nitekim bu sorunun cevabı bireyin sadece fizyolojik gelişim düzeyini değil psikolojik ve bilişsel gelişim düzeyinin yanı sıra duygusal gelişim düzeyini de kapsamaktadır.

Yetişkinlik kavramının tanımı çok boyutluluk arz etmektedir. Nitekim kök özelliği boyutuyla yetişkinlerin öğrenme sürecini ifade eden "androgogy" sözcüğü ile ifade edilmektedir. Bu süreç "akıllılık, normallik, rasyonellik, devamlılık, itidallik, sorumluluk ve iyi bir aile veya grup özelliğine sahip olma" (Köylü, 2010: 50) gibi nitelikleri içerisinde barındırmaktadır. Biyolojik boyutuyla üretkenliği, psikolojik boyutuyla kişilerin yaşamları üzerinde sorumluluk sahibi olmaları, sosyal boyutuyla

kendi toplum normlarına uygun hareket etmelerini, hukuki boyutuyla yükümlülükleri ve vatandaşlık görevlerini özgür bir şekilde yerine getirmeleri ve dini boyutuyla ise dinler bağlamında farklı tanımlamalar yapılırsa dahi genel olarak aşkın olana bağlılıkla birlikte toplumsal uyum ve dini temayüllere karşı bilinçli davranan kimseler olarak tanımlanabilmektedir (Köylü, 2010: 56).

Yetişkinlik dönemi (Adulthood Period) kısaca "bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen yaşam süreci içerisinde birbirini ardışık olarak takip eden gelişim dönemlerinden, ergenlikten sonra başlayan ve başından gençlik sonundan da yaşlılık döneminin bir kısmını içine alan gelişim dönemi" (M. Koç, 2008: 13) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yetişkinlik dönemi ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve son yetişkinlik dönemleri olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. Araştırmada inceleme alanımız yetişkinlik dönemleri içerisinde orta yetişkinlik dönemi olacaktır.

2.2. Orta Yetişkinlik Dönemi

Orta yetişkinlik/yaşam (midlife) kavramı Oxford İngilizce sözlüğüne göre ilk olarak 1895'te Funk ve Wagnalls tarafından Standart Dictionary'de kullanıldı. Buna göre orta yetişkinlik "hayatın gençlik ve yaşlılık arasındaki kısmı" olarak tanımlanmaktadır. Orta yetişkinlik dönemini evrensel olarak belli bir yaş aralığına sabitlemek veya bu döneme sınırlar çizmek oldukça güç bir durumdur (Lachman, 2001; Hutchinson, 2020: 16). Bu bağlamda orta yetişkinlik dönemi birçok psikolog tarafından birbirine yakın olan çeşitli yaş aralıklarına ayrılmıştır. Bunun nedeni ise kişinin doğum anından ölüm anına kadar yaşamış olduğu hayatının en önemli ve en verimli yılları olan ortalama yirmi yıl süren bu dönemin, tek bir dönem olarak değil çeşitli özelliklere sahip farklı dönemler olarak algılanmasıdır (Köylü, 2020: 65). Victor Hugo tarafından yapılan tanım aslında bu dönemin hayatın hangi dönemine denk geldiğini özetlemektedir. Victor Hugo'ya göre orta yetişkinlik döneminde bulunan birey için "gençliğin yaşlılığı başlamakta, yaşlılığın gençliğine doğru da yol alınmaktadır" (Dağlı, 2018: 14). Bu bağlamda orta yetişkinlik döneminin sınırları belirlenirken farklı görüşler ve araştırmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin, "Robert J. Havighurst, orta yaşı 30-55 yaşları arası olarak tarif ederken, Levinson 40-60 yaşlar arası olarak kabul eder. Bununla beraber çoğu psikolog 35-55 yaş grubunu orta yaşlılar olarak ele almaktadır" (Köylü, 2020: 65). Bu bağlamda araştırma psikologların çoğunluğunun kabul etmiş olduğu 35-55 yaş aralığını kapsayacaktır.

Psikologlar tarafından yetişkinlik dönemi içerisinde en çok ilgi duyulan dönem orta yetişkinlik dönemi olmuştur. Orta yetişkinlik dönemi kişiler için gelişimin tepe

noktası olarak görülmektedir (Onur, 2017: 179). Gelişimin tepe noktası olması nedeniyle bu dönem kişilerin bir eşikte olduğu dönemdir. Tepe noktasında olan kişi bir taraftan ardına baktığında bu tepeye doğru çıkarken tecrübe etmiş olduğu hayatı sorgulamakta ve bir taraftan da tepeden inerken tecrübe edecek olduğu hayatı planlamaya çalışmaktadır. Bu noktada kişinin kendi hayatına dair yapmış olduğu değerlendirmeler yer almakla birlikte aynı zamanda geçmişin kritiği ve geleceğin kaygısına dair bir takım duyguları kapsamaktadır. Bu duygular kişinin hayatında dinginliğe veya karmaşaya ya da başarı veya başarısızlığa yol açabilmektedir. Nitekim bu noktada da "orta yaş krizi" olarak adlandırılan durum ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Orta yaş krizi olarak adlandırılan bu dönemde kişi, evrensel olarak kabul edilen ve dönüm noktası olarak da ifade edilen 40 yaş eşiğine ulaşmış bulunmaktadır. Bu yaş döneminde fiziki ve psikolojik olarak ortaya çıkan bir takım temel değişimler baş göstermektedir. Orta yaşlarda olan kişi ileriye dönük planlamalar yaptığında karşısına sorun olarak çıkan en temel problem yaşlılık ve buna bağlı olarak hayatının sona ermesi olacaktır. Bu bağlamda kişiler genellikle bu yaşlara ulaşmak istemez ve kırklı yaşlarda hayatlarını sabitlemek isterler. Bu nedenle kırklı yaşlar hayat tatminin daha az olduğu yıllar olarak ifade edilebilmektedir (Köylü, 2020: 65; Onur, 2017: 180). ABD’de orta yaş krizi üzerine yazılmış olan popüler kitaplar kırk yaşına erişen yetişkinlerin yaşamlarında önemli değişiklikler yaptıklarını ileri sürmektedir. Bu dönemdeki kişi hayatına dair sorgulamalar gerçekleştirerek tutum ve davranışlarını yön veren değerleri inceler ve yaşamış olduğu hayatını verimli ya da verimsiz geçirip geçirmediğine karar vermeye çalışır. Nitekim bu dönem içerisinde "yaşamındaki son şans" anlayışı, bu yaşlardaki kriz özelliğini ifade etmektedir (Cüceloğlu, 2015: 395-396).

Orta yetişkinlik dönemi ile ilgili Türk edebiyatında Cahit Sıtkı Tarancı’ya ait olan "Otuz beş yaş" şiiri aslında bu dönemin duygu durum özelliklerinin kültürel olarak da literatürle uyduğunu göstermektedir.

*Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher,
Yalvarmak, yakarmak nafîle bugün,
Sözünün yaşına bakmadan gider.
Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?*

*Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
... vd. (Tarancı, 1982)*

Tarancı'nın şiiri incelendiğinde otuz beş yaşta hayat serüveninin ortası olarak ifade ettiğini ve buna bağlı olarak hayat serüveninin bu döneminde gözle görülür fiziksel değişimlerin meydana geldiğini, psikolojik olarak sorgulamaların ve iç çatışmaların başladığını ve artık hayatın sonuna doğru yol alındığını ifade eden, ölüm fenomenini de kapsayan ifadelerin yer aldığı göze çarpmaktadır. Tüm bu özellikler ifade edildiği üzere orta yetişkinlik döneminin birçok boyutunda belirgin özellikler arasında yer almaktadır.

Orta yetişkinlik dönemi genel hatlarıyla incelendiğinde bireylerin kendilerini gerçekleştirdiği, yeterliliklerini kazandığı, güç ve başarı elde ettikleri bir dönemdir. Kişi bu dönemde genel olarak sorumluluk bilincine sahip olmakla birlikte sosyal ilişkilerinde rahat ve uyum sağlamakta zorlanmamaktadır. (Kula, 2020: 174). Bu dönemde kişiler hayatlarını bir yol üzere çizmiş, evlenmiş, bir aile kurmuş ve çocuklarını yetiştirmekle meşgul olan, kişisel, sosyal veya mesleki hayatlarında sorumluluklarını yerine getiren ve toplumsal saygınlığa erişmiş bir konumda bulunmaktadır (Dağlı, 2018: 14). Yine orta yetişkinlik döneminde bireylerin fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarında büyük bir gerileme söz konusu değilken sadece belli özelliklerinde (şehvet duygusu, öfke duygusu ve ilgi odağı olma duygusu vb.) gençlik dönemine oranla gerilemeler gözlemlenmektedir. Ayrıca cömertlik, merhamet, sevgi, bilgelik/sorumluluk, algı gücü, karar verme yeteneği vb. gibi çeşitli özelliklerin gelişmiş olduğu bir dönemdir (Köylü, 2020: 66).

Gelişim dönemleri ile insanın davranışları arasında ilişkiler olduğunu öne süren, gelişim görevleri kuramını oluşturan ve ilk kuramcılardan olan Robert J. Havighurst, orta yetişkinlik dönemi için yedi gelişimsel görev olduğunu ifade etmektedir. Bu gelişimsel görevler;

- *Çocuklarına sorumluluk alma ve mutlu bir yetişkin olma konusunda destek sağlama,*
- *Yetişkin sosyal ve vatandaşlık görevlerini yerine getirme,*
- *Mesleğindeki performansından doyum sağlama ve bu doyumunu sürdürme,*
- *Yetişkin boş zaman etkinlikleri geliştirme/sürdürme,*
- *Fizyolojik değişiklikleri kabul etme ve uyum sağlama,*
- *Kendisini eşiyile bir kişi olarak ilişkilendirme,*
- *İlerleyen anne-babalığa uyum sağlama (İlhan, 2019: 179-180).*

Ayrıca Peck'in psikososyal gelişim kuramına göre bu dönemde bireylerin başarması gereken dört görevin "bilgelik, sosyallik, duygusal ve zihinsel esneklik" olduğu ifade edilmektedir (İlhan, 2019: 182).

Kısaca bu dönemde bireyler yetişkinlik dönemine özgü sosyal ve ulusal sorumlulukları üstlenebilme, ekonomik durumlarını bir düzene yerleştirme, çocuklarına rehberlik yapma, boş zamanları için meşguliyetler üretme, maruz kaldıkları fizyolojik değişimlere uyum sağlayabilme ve kendi ana-babalarıyla ilgilenme gibi temel gelişim görevlerine sahiptirler (Karacoşkun, 2017: 101).

2.2.1. Orta Yetişkinlik Döneminde Fiziksel Özellikler

Orta yetişkinlik döneminde fiziksel özellikler genel hatlarıyla değişim göstermektedir. Özellikle dış görünümde değişim üst düzeyde olmaktadır. Fakat en belirgin değişimler görme ve işitme duyu organlarında gözlemlenmektedir.

Kişilerde genç yetişkinlik dönemine oranla görme ve işitme duyularında gerileme meydana gelmektedir. Bu dönemde kişiler genellikle kırklı yaşlardan itibaren gözün görme ile ilgili temel işlevlerinden "keskinlik, uyum, adaptasyon, renk ayrımı" noktasında oluşan gerilemelerin ve gözbebeğinde küçülme gibi durumların farkına varmaktadırlar. İşitme yetisinde ise bireyler 45'li yaşlardan itibaren özellikle yüksek ses frekansında işitme kaybı yaşamaktadırlar. Bu noktada erkeklerle kadınları birbirinden ayıran durum erkeklerin düşük frekansı kadınlardan, kadınların ise yüksek frekansı erkeklerden daha iyi duymalarıdır. Ayrıca tat ve koku duyularında da gerileme söz konusudur (Onur, 2017: 222; Köylü, 2020: 67-68)

Bu dönemde bireylerin kilo alma eğilimi de artmaktadır. Nitekim psikiyatrist Robert N. Butler orta yetişkinlik dönemini ikinci bir "oral bağımlılık" dönemi olarak adlandırmaktadır. Oral bağımlılık dönemi olarak adlandırmasının sebebi ise bireylerin bu dönemde yemeğe düşkün olmaları ve bu alışkanlıktan sağlık sorunları ortaya çıksa bile vazgeçmemeleridir. Fiziksel olarak ayrıca bireylerin hareketlerinin yavaşlaması, ciltlerinin kırılmaya başlaması, saçlarında dökülme veya beyazlama durumu, cinsel gücün azalması, sağlık problemlerinin ve kronik rahatsızlıkların ortaya çıkması belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Ayrıca kadınlarda menopoza girme durumu ve erkeklerde testosteron hormonunun azalması da bu döneme denk gelmektedir. Bu dönemde fiziksel gelişim artık aşağı yönlü bir grafik çizmektedir. Nitekim bu dönemde bireylerin fiziksel faaliyetlerinde aşağı yönlü bir grafik olmasının sebebi bireylerin organlarının yenilenmemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bedensel olarak faal olan bireyler hücre kaybını daha az yaşadığından fiziksel

olarak faal olmayan bireylere göre daha iyi durumdadırlar (Onur, 2017: 221-223; Cüceloğlu, 2015: 364; Ersanlı, 2012: 95).

2.2.2. Orta Yetişkinlik Döneminde Bilişsel Özellikler

Orta yetişkinlik döneminde bilişsel özellikler bağlamında genel olarak bir gerilemeden söz edilmemektedir. Son dönem araştırmalarda gençlik dönemine oranla bilişsel özelliklerde problem çözme noktasında bir yavaşlama olduğu kabul edilse de orta yetişkinlik dönemindeki kişilerin hayat tecrübelerinin vermiş olduğu avantajla bilişsel kapasitelerinde anlamlı bir kayıp gözlemlenmemiştir. Bu dönemde "akıl yürütme ve sözel beceriler" gelişme gösterebilmektedir. Ayrıca orta yetişkinlik döneminde olan bireylerin düşünme kabiliyetleri genç yetişkinlere oranla daha iyi olmakla beraber yaratıcı düşünce noktasında da bir gerileme söz konusu değildir. Nitekim insan bilimlerine göre yaratıcılık yaklaşık 30-70 yaşları arasında sürekli bir gelişim içerisindedir (Cüceloğlu, 2015: 365; Onur, 2017: 225).

Her yetişkin her türlü konuyu öğrenme, kavrama ve beceriyi edinme noktasında yetenekli görülmektedir. Fakat burada önemli olan şey kişinin kendisine olan güven duygusunda azalma olmamasıdır. Knox'a göre yetişkinlikte koşullar, uyum, uygunluk, hız, statü ve görünüş öğrenmeyi etkileyen faktörlerdir (Onur, 2017: 226-227).

Bazı araştırmalar yetişkinlik döneminde fiziksel gerilemenin başlamasıyla birlikte zekanın da gerileme göstereceğini ifade etmektedir. Ancak bu durum yetişkinlik dönemiyle ilgili ilk dönemlerde çalışmanın az olmasına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim güncel çalışmalar gösteriyor ki yetişkinlik döneminde bireylerin zeka seviyelerinde belirgin bir düşüş gözlemlenmemekle birlikte, uygun ortam oluşturulduğunda gençler kadar etkili öğrenme süreçlerini tecrübe edebilmektedirler (Dam, 2003: 32). Her ne kadar fiziksel özellikler bir şeyin başarılmasında etkili olsa da, bu durum yapılan işin niteliğine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda insanlar normal yaşlanma süreçleri ile zihinsel yetkinliğe sahip olabilmekte, zeka ve öğrenme yeteneklerini hayatlarının sonlarına kadar koruyabilmektedirler (Lachmann, 2001: 448).

Günümüzde birçok araştırmacı zekanın bütünlüğünden ziyade değişik zeka türlerinin varlığından bahsetmektedirler. Nitekim Lefrançois'e göre, günümüzde yapılan araştırmalar şu iki sonucu işaret etmektedir;

- *"Bazı zihinsel yeti ya da edim ölçümlerinde yaşla birlikte bir düşüş vardır."*

- "Bazı zihinsel yeti ölçümleri ilk ve orta yetişkinlik boyunca, hatta yaşlılıkta kararlılık göstermekte ya da artmayı sürdürmektedir" (Onur, 2017: 230).

Bu iki sonuç aslında bir çelişkiyi değil tamamlayıcı iki ifadeyi temsil etmektedir. Bu nedenle yaşla birlikte ortaya çıkan bilişsel değişimler mutlaka vardır ancak bu değişimler fiziksel yetilere bağlı olan kısımlarda farklı, deneyimsel yetilere bağlı olan kısımlarda farklı olmaktadır (Onur, 2017: 230). Bu bağlamda orta yetişkinlik döneminde bilişsel gelişim faal olduğu takdirde bir süreklilik arz etmektedir.

2.2.3. Orta Yetişkinlik Döneminde Psikolojik Özellikler

Orta yetişkinlik döneminde bireyler artık kritik bir evrededir. Kişiler geçmişe ya da daha kesin bir ifadeyle ergenlik ve ilk gençlik yıllarına özlemle bakmaktadırlar. Bunun en büyük nedeni ise artık gözle görülür biyolojik değişimlerin meydana gelmesidir. Nitekim birey artık hiçbir açıdan eskisi gibi olmadığını anlamaya başlamıştır. Özellikle kadınlar için bu dönemin sonları gözle görülür fizyolojik değişimlerin psikolojik temelli nedenlerden ötürü gerçekleştiği bir dönemdir (Peker, 2017: 175; Köylü, 2020: 69).

Psikolojik olarak bireyler için bu dönemde en gerçekçi yaklaşım yaşanılmış olan hayatın muhasebesi, içe dönüklük ve yaşlılığa giden yolda ölüm gerçeği olacaktır. Birey artık hayatın ortasına gelmenin bilinciyle hayatın sınırlı olduğu düşüncesini tamamıyla kabullenmiştir. Bu dönemdeki kişileri psikolojik olarak etkileyen unsurların başında, onların geleceğe dair düşünceleri gelmektedir. Nitekim ergenlikte veya genç yetişkinlikte geleceğe dair umutla ve birçok hedefle bakılırken bu dönemde artık hem geçmişe hem de geleceğe bakılarak bir eşikte olma durumu bulunmaktadır. Çocuklar ve genç yetişkinler zaman açısından hayatlarını konumlandırırken "doğuştan o ana kadar" olarak değerlendirirler ancak 40 yaşından sonra yetişkinler ve yaşlılar "o andan ölüme kadar" olarak ifade ettikleri bir konumlandırmayı tercih etmektedirler (Köylü, 2020: 69-70).

Bu dönem aynı zamanda paradoksal bir dönem olarak da ifade edilmektedir. Bunun nedeni ise bu dönemin psikolojik olarak "kargaşalık veya sakinlik, başarı veya başarısızlık, zevk veya üzüntü" dönemi olarak adlandırılmasıdır. Bu dönemde artık bireyler hayatın anlamı üzerine düşünmeye başlamaktadırlar. Bu döneme kadar yaşamış oldukları hayatı ve elde etmiş oldukları tecrübeleri gözden geçirerek gelecekle ilgili sorumluluklarını ve hedeflerini karşılamaktadırlar. Ayrıca kişiler tüm bu süreçlerden geçerken dış toplumsal durumlardan ziyade içsel yaşam tarzını

tercih etme eğilimindedirler. Nitekim tüm bu psikolojik etmenlerin ardından kişiler hayatlarında köklü değişiklikler yapabilirler (Köylü, 2020: 71; Gezenler, 2019: 10; Onur, 2017: 192).

Bu dönem daha önce de bahsedilen "orta yaş krizi"nin de yaşandığı dönemdir. Gelişim psikologların çoğunluğu bu durumu kabul ederken bazıları böyle bir kriz döneminin doğru olmadığını ifade etmektedirler. Orta yaş krizi ilk defa 1965'te Elliot Jacques tarafından "Death and Midlife Crisis" (Ölüm ve Orta Yaş Krizi) adlı akademik makalenin kaleme alınmasıyla ortaya atılmıştır (Hutchinson, 2020: 16). Carl G. Jung ve Daniel Levinson orta yaş krizinden bahsederken, George Valliant bu kriz döneminin çok nadir yaşandığını ifade etmektedir. Orta yaş krizinin varlığını kabul etmeyenler bu durumun avantaja çevrilip bireyin geçmişte yapmış olduğu hatalardan ders çıkarıp hayatına olumlu yönde etki yapabileceğini savunmuşlardır. Ancak yaygın görüş kırklı yaşlarda ortaya çıkan iç hesaplaşma veya iç muhasebe dediğimiz durumun kişilerde bir bunalım evresi olduğunu ortaya koymaktadır (Köylü, 2020: 71-72; Onur, 2017: 197). Nitekim aile içerisinde gerçekleşen değişiklikler, aile büyükleriyle olan ilişkiler, mesleki düzey, fiziksel gerileme ve hayatın son bulacağına dair kaçınılmaz düşünce gibi durumlar orta yetişkinlik döneminde bireylerin bu evreyi krizle geçirebileceklerini destekler niteliktedir. Bu dönem ayrıca Erikson'un sekiz basamaklı gelişim kuramı içerisinde yedinci evreye denk gelmektedir. Orta yetişkinlik dönemi Erikson'un kuramına göre "üretkenliğe karşı durgunluk dönemi"dir. Bu bağlamda Erikson'un gelişim kuramını benimsemiş olan Levinson (1978, 1980) yetişkinler üzerine yapmış olduğu araştırmada 40-45 yaşları arasındaki neredeyse tüm erkeklerin orta yaş krizine maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Levinson'a göre kriz üç temel problem üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu üç temel problem, yaşam değerlendirmesi, yaşlı/genç, bağımlılık/bağımsızlık vb. iki kutuplu temel nitelikleri kendinde kaynaştırma ve bir bütünlük oluşturma ve kendi yaşamına yön verip yeni bir düzen yaratabilme durumlarıdır (Cüceloğlu, 2015: 396-397). Ayrıca Levinson, bireylerin psikolojik özelliklerinin gelişim dönemleri çerçevesinde, içerisinde bulunulan duruma göre özel bir yapı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu yapı "bireysel yaşam yapıları" olarak ifade edilmektedir. Buna göre orta yetişkinlik döneminde bireyler, önceki gelişim dönemlerinde verdikleri kararları ve sorumluluklarını sorgulayarak kendilerine özel dengeli yaşam yapıları oluştururlar. Bu sorgulama sonucunda yaşam yapılarını düzenleme noktasında başarı

elde ederlerse özellikle gençlik dönemindeki yanlışlarından vazgeçebilirler (İlhan, 2019: 181).

Orta yetişkinlik döneminde kişilik özellikleri ise genel hatlarıyla bir kararlılık göstermektedir (Karaca, 2017: 177). Kişilik kavramı, "bireysel davranış ve tecrübe sahibi bir kişinin davranışlarını yönlendiren arka plandaki etkenler olarak" ifade edilmektedir (Gürses, 2017: 19). Yetişkinlik döneminde olan bireylerin kişilik yapısı bir yandan karmaşık olarak ifade edilirken bir yandan da bu karmaşıklığın yanında özel ve oldukça tutarlı olarak kabul edilmektedir. Kişilik kavramı, benzer durumlara verilen tepkilerdeki bireysel farklılıkları ve farklı durumlarda oldukça tutarlı olan davranışları anlamamıza da yardımcı olur. Nitekim insanlar karşılaştıkları durumlara her zaman aynı tepkiyi veremezler, psikoterapi açısından da değişebilecekleri umulurken bu bağlamda da yetişkinlik yıllarında yeni deneyimler ve roller edinerek değişebilirler. Her ne kadar kişilik içsel bir yapılanmayı ifade etse de bunun yanı sıra dış durumlardan da etkilenmektedir (Onur, 2017: 181-182).

Orta yetişkinlik döneminde kişilik yapısıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. William James'e (1887) göre, "çoğumuzda karakter otuz yaşın gelmesiyle birlikte alçı gibi katılaşır ve bir daha asla yumuşamaz". Zick Rubin'e (1981) göre ise değişim sadece çocukluk yıllarında değil yaşam boyunca devam eden bir durumdur. Nitekim değişimin yaşam boyu devam ettiğini ifade eden bu görüşü Jung ve Erikson'un kuramlarını kaynak alarak birçok kişi de ifade etmektedir (Onur, 2017: 182-183).

Bu dönem kısaca ifade edildiği üzere kişilik gelişim kuramlarından Erikson'un sekiz basamaklı kuramı içerisinde yedinci evreye denk gelmektedir. Bu evre "üretkenliğe karşı durgunluk evresi" olarak ifade edilmektedir (Erikson, 1987: 240-241; A. R. Aydın, 2020b: 38). Bu evrede birey, diğer evrelerde yaşamış olduğu karmaşaların üstesinden gelebildiği takdirde sosyal hayatının büyük bir bölümünde sorumluluk bilincine sahip, üretken ve aktif bir kişilik yapılanmasına sahip olmaktadır. Aynı zamanda birey ailesine karşı sorumluluk bilinciyle hareket ettiği gibi toplumsal görevlerinde de sorumluluk bilinciyle hareket etmektedir (Ersanlı, 2012: 247).

2.2.4. Orta Yetişkinlik Döneminde Sosyal Özellikler

Orta yetişkinlik döneminde bireylerin iki temel sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar benliklerinin iç dünyalarını düzenlemek ve bir dış dünya organize etmektir. Dış dünya ise "aile, iş ve toplumsal" çevreden oluşmaktadır (Onur, 2017: 241).

Bu dönem içerisinde kişiler sosyal açıdan aktif bir konumda yer almaktadırlar. Erkek ya da kadın olsun bu dönemde kişilerin toplum üzerindeki etkileri ve toplumun kişilerden beklemiş olduğu sosyal sorumluluk ve görevler en üst düzeydedir. Bu dönemde bireyler her şeyden bağımsız olarak kendi değer ve isteklerine göre gelişimsel görevlerini yerine getirirler (Köylü, 2020: 73).

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri de aile olgusudur. Erkek bir taraftan evin kazancını temin ederken diğer yandan da eşi ve çocuklarıyla ilgilenmektedir. Kadın ise daha çok evin dengesini kuran, aile içi iletişimleri düzenleyen ve bazen de aile ekonomisine katkı sağlayan kişi konumundadır. Aile içi iletişim bu dönemde büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim aile üyelerinden biri kendi sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde aile içi iletişimde olumsuzluklar meydana gelebilmektedir. Bu dönemde ana-babalar çocuklarını yetiştirmekle ve onların eğitim olanaklarını sağlamak durumundadır. Ailenin geçiminin sağlanmasında çocukların ekonomik olarak yükü de oldukça fazladır. Bu nedenle aile içi iletişimde ekonomik yük, çocukların yetiştirilmesinde sarf edilen emek ve bu nedenle ortaya çıkan yorgunluklar oldukça etkilidir. Ortaya çıkan bu yorgunlukların üstesinden ancak ebeveyn olmanın sorumluluğu ve fedakarlığı ile gelinebilmektedir (Köylü, 2020: 73; Onur, 2017: 241-242).

Orta yetişkinlik döneminin en önemli özelliklerinden biri de bu dönemdeki bireylerin iki arada kalma durumlarıdır. Bu durum bireylerin ana-babaları ile çocukları arasında gel-git yaşamaları durumudur. Bu durumdan dolayı orta yetişkinlik döneminde olan bireyler "sandviç nesil" olarak nitelendirilmektedir. Nitekim bu döneme ulaşmış ailelerin kendi yaşlı ana-babalarına bakmak ve kendi çocuklarına hatta kendi çocuklarının çocuklarına büyükanne büyükbaba olmak görevlerindedir. Bu bağlamda iki nesil arası döngü içerisinde her iki neslinde ihtiyaçlarını karşılamak ve onlarla ilgilenmek durumundadırlar (Köylü, 2020: 74; Onur, 2017: 243).

Orta yetişkinlik dönemi aile ilişkileri açısından zirve dönem olarak ifade edilmektedir. Duvall'ın geliştirmiş olduğu sekiz evreli aile yaşamı döngüsünde orta

yetişkinlik dönemine denk gelen evreler "yerleştirme ve boş yuva" evreleridir. Yerleştirme evresi çocukların evden ayrılmasını ifade ederken boş yuva evresi ise çocukların evden ayrılmasıyla başlayan eşlerin birlikte başladıkları hayata tekrar baş başa kalmalarıyla oluşan evredir. Bu dönem bazıları tarafından eşler açısından sıkıntılı bir süreç olarak ifade edilirken bazılarına göre eşler açısından hayatlarının ikinci baharı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu dönemde dikkat çeken bir diğer konuda "boşanma ve yeniden evlenme" sorunudur (Köylü, 2020: 74-75; Onur, 2017: 244-245).

Bu dönemde kişiler iş ve meslek açısından en üretken yıllarını geçirmektedirler. Yine bu dönemde kişiler genellikle yönetici pozisyona yükselmiş ve kazanç olarak daha iyi bir konumda bulunmaktadır (Onur, 2017: 249). Ayrıca bu dönemde kişiler arkadaşlık konusunda oldukça seçici hatta biraz da faydacı davranabilmektedirler. Nitekim arkadaşlıktan beklentilerini kendisi belirlemektedir. Knox'a göre yetişkinlikte arkadaşlık "yaşantı benzerliği, karşılıklılık, uyuşabilme, yapısal boyut ve birbirlerine model olma veya rehber olma" olgularından meydana gelmektedir. Orta yetişkinler için özellikle stresli dönemlerinde arkadaşlık çok önemli bir rol oynamaktadır (Onur, 2017: 257-258).

Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sosyal özellikleri kısaca "vatandaşlık görevini ve toplumsal sorumluluğu yerine getirmek, ekonomik bir yaşam standardını kurup devam ettirmek, sahip olduğu çocuklara bakıp onların mutlu birer yetişkin olmalarına yardım etmek, orta yaşın getirdiği fiziksel değişiklikleri kabul edip onlara alışmak ve yaşlanan ebeveyne uyum sağlamak" şeklinde ifade edilmektedir (Köylü, 2020: 75).

2.2.5. Orta Yetişkinlik Döneminde Dini Özellikler

Orta yetişkinlik dönemi bireylerin hayatlarını sorguladığı ve hayatın anlamına dair düşüncelere daldığı bir dönemdir. Bu dönem içerisinde bireyler ruhsal olarak bir kargaşa yaşayabilmektedirler. Nitekim bireyler içsel yaşantıya yöneldikleri bu dönemde sığınacak bir liman aramaktadırlar. Bu arayış sonucunda ise bireyler ruhsal kargaşandan kurtulmak için din fenomenine daha fazla ilgi duymaktadırlar. Ancak bu arayışın sonucunda ilgi duyulan alan her insan için din fenomeni olmamaktadır. (Peker, 2017: 176). Hatta bazı kişiler problemlerle başa çıkabilmek için sorumluluk üstlenmeden kendilerini problemlere karşı duyarsız kılacak içki, kumar vb. yönelimlere sahip bir hayatın içerisine atabilirler. Bazıları da belirtildiği üzere

kendilerini dini hayata veya dini konulara yönlendirerek problemlerle başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Şentürk, 2017: 94).

Genel hatlarıyla ilk yetişkinlik dönemiyle karşılaştırıldığında bu dönemde dine yönelik ilgi daha fazla olmaktadır. Nitekim 22-30'lu yaşlar arası dine ilginin az olduğu dönemlerdir. Ancak otuzlu yaşlardan itibaren dini yönelim giderek artış göstermektedir. Bu dönemde oluşan bunalım evresinde hayatı daha anlamlı ve değerli kılmak için maneviyata verilen önem artmaktadır. Bu yöneliş sonunda ise bireyler önceleri daha çok şekilsel olarak icra ettikleri dini hayatlarına daha sıkı bağlanarak içsel bir dini hayat yaşamaya yönelmektedirler. Bu dönemde ve ilerleyen yaşlarda dini ritüeller çok daha anlamlı gelmektedir (Hökelekli, 2015: 112; Köylü, 2020: 154).

Bu dönemde kişilik olarak kararlı bir evre geçiren yetişkinler bu duruma uygun olarak dini yaşantılarında da olumlu veya olumsuz olarak bir kararlılık göstermektedirler. Dini gelişim ömür boyu devam eden bir durum olduğu için bu dönemde de yapısal olarak gelişmeye devam etmektedir. Bu dönemde bireyler çocukluk ve ergenlik döneminden farklı olarak kendileri ebeveyn olduklarından dolayı dini gelişimlerinde belirleyici faktörler farklılık arz etmektedir. Örneğin bu dönemde içinde bulunulan sosyal çevre dini gelişim açısından olumlu veya olumsuz etki yaratabilmektedir (Karaca, 2017: 177).

Orta yetişkinlik döneminde ortaya çıkan fizyolojik ve psikolojik değişimler (hareketlerde yavaşlama, yaşlılık belirtileri, ölüm düşüncesi) ruhsal ve manevi yöneliş için bir imkan sunmaktadırlar. Yine bu dönemde yapılan iç muhasebe sayesinde açığa çıkan "bilinç açılımları", bireyi dini gerçekliklere ve inançlarını içselleştirmeye yöneltmektedir. Ayrıca bu dönemde ortaya çıkan orta yaş krizi ile başa çıkma durumunda din bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Dinin problemlerle başa çıkma yöntemi olarak kullanılması birey için bir işlevsellik arz ederken aynı zamanda dini yaşantısında bir süreklilik yaratarak dini gelişimine olanak sağlamaktadır. Yine bu dönemde dini ilgiyi artıran durumlardan biri de evlenme durumu ve aile kurumudur. Aile kurumu ile birlikte ortaya çıkan düzenli bir hayat, çocukların yetiştirilmesinde üstlenilmiş olunan rol ve sorumlulukların bilincinde olma durumları bireyin dini hayatında da aktif rol oynamaktadır. Aynı zamanda gençlik döneminde edinmiş olduğu alışkanlıklar ve ilgi alanlarının da değişmesiyle birlikte dini yönelim artmaktadır (Karaca, 2017: 178-180). Bu yönelim daha çok

geleneksel dini yaşam tarzından farklı olarak daha içselleştirilmiş bir dini hayat yönelimini ifade etmektedir (Hökelekli, 1993: 285-286).

Orta yetişkinlik döneminde dindarlık ile ilgili iki tane kararlılık modeli bulunmaktadır. "*Geleneksel modele*" göre dindarlık olgusunda genç yetişkinlik döneminde hafif bir düşüşün ardından bireyin hayatının geri kalan kısmında bir yükseliş ortaya çıkarken, "*kararlı modelde*", yetişkinlik döneminde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadan aynı şekilde devamlılık göstermektedir. Yapılan boylamsal desenli bazı araştırmalara göre yaşlandıkça dini uygulamalara iştirak noktasında azalma gözlemlenirken, dini tutumlarda kararlılık ve yaşa bağlı uyum gözlemlenmiştir (Karaca, 2017: 179-180).

Orta yetişkinlik dönemde dini özellikler ile ilgili Kuhlen'in yapmış olduğu bir araştırma bu dönemdeki bireylerin en azından kendi çocuklarına örnek olmak ve onların da ilerleyen dönemlerde kiliseye devam etmelerini sağlamak için, kiliseye devam etme konusunda bir artış olduğunu göstermektedir (Köylü, 2020: 154).

Yapılan diğer araştırmalar da kısaca ifade edilecek olursa; Michael Argyle 30-35 yaşlarında dini yaşantının düşük olduğunu, 35 yaşından yaşlılığa kadar olan süreçte ise öteki hayat inancına bağlı olarak gitgide artış gösteren dini bir inançtan söz etmektedir. İngiltere ve Amerika'da yapılan araştırmalara göre ise 16-30 yaşları arasında dini yaşantıda bir düşüşün olduğunu bunun zirvesinin ise 22 yaş olduğu açıklanmıştır. Yine bu araştırmalara göre 30 yaşından sonra dini yaşantı da bir artış gözlenmektedir. Yine Maves'in yapmış olduğu araştırmalara göre 30-39 yaş aralığında dinin pratik boyutunda bir düşüşün olduğu, 40-49 yaş aralığında ise artışın olduğunu ancak daha sonra tekrar düşüş yaşandığını ortaya koymaktadır (Köylü, 2020: 155). Ancak dindarlık aynı zamanda sosyal bir fenomendir. Bu bağlamda yetişkinlik döneminde dindarlık, çocukluk döneminde ve aile içerisinde dini sosyalleşmenin olup olmadığıyla yakından ilgilidir (Lorenz, 2016: 48).

Sonuç olarak bu dönemdeki bireyler, içinde buldukları duruma göre dine dair (olumlu-olumsuz) bir yaklaşım göstermektedirler. Genel olarak dine olumlu bir yönelim gözlemlenmekle birlikte bu dönemin bireylere getirmiş olduğu diğer sorumluluk, görev ve iş yükü gibi durumlar açısından dini hayatta eksiklikler gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bunalım veya ruhsal problemlerin ortaya çıkması dini işlevsel olarak başa çıkma yöntemi olarak bireylere sunmakla beraber hayatın anlamına dair bir imkan da sunmaktadır. Dini hayat tam kamil bir özellik

göstermemekle birlikte en azından inanç veya maneviyat olarak tutarlılık bulunmaktadır.

2.3. Sorumluluk

Sorumluluk kavramı İngilizce *responsibility*, Almanca *verantwortlichkeit* kelimeleriyle ifade edilirken Türkçe sözlük anlamı itibariyle sormak fiilinden türetilen yeni bir kelime olan sorumluluk, hukukta “uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme” (Yıldız, 2022) ve terimsel olarak "kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum veya mesuliyet" (TDK, 2022) anlamlarına gelmektedir. Genel hatlarıyla sorumluluk, "kişinin üzerine düşen görevleri yerine getirerek yapmış olduğu bir davranışın sonuçlarına hem kendi açısından hem de başkalarına olan etkileri bakımından sahip çıkabilmesi ve diğer insanların da haklarına saygı göstermesi anlamına gelmektedir" (Tellioglu, 2015: 11).

Thomas Lickona'ya göre sorumluluk ahlakın aktif yanını temsil etmektedir. Bununla birlikte sorumluluk, kendimizle ve başkalarıyla ilgilenmeyi, yükümlülüklerimizi yerine getirmeyi, topluma katkıda bulunmayı, acıları hafifletmeyi ve daha iyi bir dünya inşa etmeyi ifade etmektedir (Lickona, 1991).

Sorumluluk, Jean Paul Sartre'ye göre ise "bir olayın ya da bir şeyin tartışmasız yazarı olmak" şeklinde tanımlanmaktadır (Yalom, 1980: 218). İnsanın kendi hayatı hakkında kararlar alabilmesi, kendi hayatını yönlendirebilmesi ve tüm bu durumları kendi özgür kararları çerçevesinde gerçekleştirmesi sonucunda insan kendi hayatının "yazarı (author)" olmaktadır. Sorumluluk sahibi insan, kendi hayatını yazan ve yazdığı hayatı sahneye aktaran aktif bir varlık olarak ifade edilmektedir.

Sorumluluk, "temyiz gücüne sahip bireyin, hür iradesi ile yapıp etmelerinin bilincinde olması ve sonuçlarını takdir ederek kabul etmesi" (Bahadır, 2011: 118) şeklinde de tanımlanabilir. Sorumluluk kavramı ile ilgili yapılan bu tanım biraz daha açıldığı takdirde sorumluluğun kişisel bakımdan üç temel özelliği içerisinde barındırdığı görülmektedir. Bu özellikler "doğru ve yanlış birbirinden ayırt edebilecek akli ve vicdani bir olgunluk, çevresel veya içsel baskı ve zorlamalardan uzak, kişisel istek, tercih ve karar gücü, kaynak-hedef ilişkisinde davranışların gelişimini ve sonuçlarını takip veya kontrol edebilecek açık bir şuur" (Bahadır, 2011: 118) olarak ifade edilmektedir.

Kısaca sorumluluk, akıl, vicdan ve özgürlüğü içerisinde barındıran, kararlılık, bilinçlilik ve öngörüü de kapsayan duygu ve davranış biçimidir.

Sorumluluk kavramı çok boyutlu bir yapı arz etmekle birlikte temelde üç boyutlu olarak ifade edilebilir. İnsanın kendine yönelik sorumluluğu, başkalarına yönelik sorumluluğu ve bir düşünce ya da inanç sistemine yönelik sorumluluğu bu üç temel boyutu ifade etmektedir. Sorumluluğun bu üç temel boyutu dengeli bir kişilik açısından -her türlü farklılıklara rağmen- uyumlu bir birliktelik oluşturmaktadır (Bahadır, 2011: 120).

Ancak insanın kendine yönelik sorumluluğu ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim insanın, kişisel olarak sahip olduğu sorumluluk, insanın ötekine de yansıtacağı duygu ve davranışları noktasında da belirleyici olacaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde sorumluluğun diğer boyutlarının temelini oluşturan unsur insanın kendi benliğinde sahip olduğu sorumluluk bilinci olarak ifade edilebilir.

İnsanın hayatında kişisel veya toplumsal olarak bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar bireyin görevi olarak ifade edilecek olursa bu görevleri karşısında ortaya koyduğu davranışlar bireyin kendine ve topluma karşı konumunu belirleyecektir. Birey sorumluluklarını yerine getirir ve bunun içinde birtakım zorluklarla baş edebilirse sonunda psikolojik olarak birçok yönden olumlu sonuçlar elde edecektir. Ancak sorumluluklarının bilincinde olmayıp görevlerini yerini getirmediği takdirde ise problemleri bir konumu tercih etmiş olacaktır (Şentürk, 2017: 145).

Sorumluluk kavramının insan duygusuna korku ve huzur veren iki yönü bulunmaktadır. Korku veren yönü insanın sürekli bir ödev bilinci üzere olması ve bunun ruhsal açıdan zorluğunun yanında insanın davranışlar içerisinde bir davranışı tercih etmesi ve diğerlerine imkan tanımaması durumudur. Huzur veren yönü ise, insanın tercihlerde bulunurken geleceği ile ilgili bizzat kendisinin karar vermesi ve kendi belirlediği tercihi hayata verme şansını elinde bulundurması durumudur (Bahadır, 2011: 119).

İnsan yaşamış olduğu bu dünyada canlılar içerisinde sorumluluk sahibi olan biricik varlıktır. Bu açıdan sorumluluk bireye aynı zamanda bir hayat anlamı veya amaçlar zinciri oluşturmaktadır. Nitekim amacı olan bir birey bu amaca ulaşmak için üzerine düşen görevleri yerine getirmek için çaba sarf edecektir. Bu nedenle sorumluluk kavramı ile anlam ve amaç kavramları arasında da sıkı bir bağlantı bulunmaktadır (C. Aydın, 2016: 48).

Bireyin davranışlarını sergilerken kontrollü hareket edebilmesi sorumluluk duygusunun gelişmişlik düzeyine bağlıdır (Şentürk, 2017: 146). Aynı zamanda sorumluluk duygusu, bireyin en önemli sosyal ortamı olan aileden başlamak üzere eğitim aracılığıyla kazanabileceği bir duygu olmasının yanı sıra "benlik saygısı" ve "özgüvenle" yakın bir ilişki içerisindedir (Cengil, 2015: 9). Özellikle saygı kavramı, sorumluluk duygusunun ve davranışının kazanılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Saygı, insanların ahlaki duygularından biri olup, özellikle diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirirken itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Göka, 2019: 211).

Kişilik özellikleri üzerine yapılan çalışmalarda özellikle beş temel kişilik özelliği üzerinde durulmaktadır; "Nevrotiklik/Duygusal Dengesizlik (Neuroticism), Dışadönüklük (Extraversion), Açıklık/Deneyime Açıklık (Openness to Experience), Uyumluluk (Agreeableness) ve Özdenetim/Sorumluluk (Conscientiousness)" (Şentepe ve Güven, 2015: 28). Bu çerçevede özellikle özdenetim olarak ifade edilen kişilik özelliğinin bulunması sorumluluk kavramının birey için önemini vurgulamaktadır. Nitekim öz denetim kişilik özelliğine sahip bireyler, "çalışkan, hassas, dikkatli, sorumluluk sahibi olma, güvenilir ve bir şeyleri başarmak için güçlü iradeye" (Çiçek ve Aslan, 2020: 140) sahip bireylerdir. Bireyin kişilik özelliklerini oluşturan temel yapı taşlarından olması itibarıyla sorumluluk bilincinin konumu birey açısından oldukça önem arz etmektedir.

Ahlak felsefesi açısından ise sorumluluk kavramı ayrı bir öneme sahiptir. Aristoteles ve Kant açısından ele alınan sorumluluk kavramı doğal olarak onların etik anlayışı ile bağlantılı bir konumdur. Aristoteles ahlaki sorumluluk kavramını erdem öğretisi ile temellendirmektedir. Aristoteles'te "sorumluluk, pratikte kişinin erdemli davranışlar ortaya koyarak geliştirdiği tutum ve pratik kavrayışa/anlayışa bağlı olarak oluşturduğu tercihlerin ve gerçekleştirdiği eylemlerin sonuçlarını üstlenmesini ifade etmektedir" (Coşkun, 2019: 88-90). Kant'a göre ise "sorumluluk anlayışı, onun ödev ahlakı açısından ortaya koyduğu yasa ve yükümlülük (verbindlichkeit) ilişkisi çerçevesinde anlaşılmalıdır" (Coşkun, 2019: 94). Kant sorumluluk kavramının nedeni olarak saf pratik aklı, koşulu olarak ise saf pratik akıldan açığa çıkan özgürlük kavramını işaret etmektedir. Kant'a göre bir yasanın ahlaki olarak değerlendirilebilmesi için ya da o yasanın sorumluluk sebebi olması için mutlak bir zorunluluğu ifade etmesi gerekmektedir. Bu noktada Kant, sorumluluğun kaynağını

insanın doğal yapısından veya dünya koşullarından ziyade "a priori" olarak saf aklın kavramlarında aranması gerektiğini ifade etmektedir (Coşkun, 2019: 94).

Hem Aristoteles hem de Kant sorumluluk bağlamında bireyin kendi davranışlarında hem karar veren hem de başlatan olduğunu ifade etmektedir. Ancak Aristoteles sorumluluk davranışını içerisinde bulunan davranışa göre değerlendirirken, Kant ise bireyin davranışını içinde bulunan durumdan bağımsız değerlendirmektedir (Coşkun, 2019: 97-98).

Sorumluluk kavramı ile ilgili çıkarımlarda bulunan düşünür Nurettin Topçu'ya göre ise sorumluluk ve ahlak kavramları birbirleri üzerinde aktif bir şekilde rol oynamaktadır. Topçu'ya göre sorumluluk, "hareketlerinin doğurduğu sonucu kabullenmek, kendi üzerine almaktır." Ona göre sorumluluk hukuki (dışsal) ve ahlaki (içsel) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Topçu , 2016: 192). Hukuki sorumluluk, toplumsal (dışsal) veya kanunlara karşı olan sorumluluğumuzu ifade etmektedir. Burada "yerine getirici ve ceza verici" olmak üzere iki çeşit sorumluluk ortaya çıkmaktadır. Yerine getirici sorumluluk veya medeni sorumluluk olarak ifade edilen birinci durum bir başkasına verilen maddi veya manevi zararın ortadan kaldırılmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Ceza verici sorumluluk ise kanunlar çerçevesince düzene aykırı olan davranışların düzeltilmesini ifade etmektedir. Ancak hukuki sorumluluk, yapısı itibariyle ahlaki bir unsuru kendinde barındırmaz. Topçu bu durumu açıklarken dışarıdan gelen bir zorlamanın baskı olduğunu ifade ederken aynı zamanda bu baskıya karşı koymanın ahlak dışı olmadığını da belirtmektedir. Ahlaki sorumluluk ise içsel veya dışsal olsun ortaya koyduğumuz bütün davranışlarımızda özgür olmamızı ve davranışımızın sonucunda vicdanımızda ortaya çıkan duyguyu ifade etmektedir. Ona göre sorumluluğun ahlaki olabilmesi için insanın kendi bilincinde buna karar vermesi ve dışarıdan bir müdahalenin olmaması gerekmektedir (Topçu, 2019: 102-103).

Topçu'ya göre sorumluluğun iki temel şartı "bilgi" ve "hürriyet" kavramlarıdır. Bilgi kavramı açısından bakıldığında sonucu bilinen davranışlarda sorumluluk aranır. Hürriyet kavramı açısından ise insan ancak özgür olarak yaptığı hareketlerden sorumludur. Nitekim insan, davranışlarında özgür olduğu sürece bir sorumluluktan söz edilebilir (Topçu, 2016: 194). Topçu'ya göre sorumluluğun ahlaki olması hareketten şekil olarak bağımsız olması demektir. Sorumluluk insanı esirliğe karşı harekete geçiren bir durum olduğu için daima hareketten önce gelmekle beraber hareketten sonra sorumluluk artmaya devam etmektedir. Bu bağlamda sorumlu olan

şey hareketten önce gelen iradedir. Nitekim "insan iradesinin gücü, sorumluluğun ölçüsüdür." Bu noktada sorumluluk kavramı hür irade üzerinde belirleyici unsur konumuna gelmekte ve hür olmanın inkar edilemez olduğunu ifade etmektedir (Topçu, 2019: 103).

Yine Topçu'ya göre sorumluluk-vicdan ilişkisi ele alındığında "sorumluluk müspettir ve hareketin sonucu değil, sebebidir." Bu durumun vicdan kavramıyla ilişkisi olmadığını ifade ederken insanın iç düzenine yönelik olarak atıf yapılan vicdan kavramı doğrudan bu tür bir sorumluluğu ifade etmemektedir. Nitekim sorumluluk hareketten önce gelirken vicdan azabı olarak ifade edilen durum ise hareketten sonra meydana gelmektedir (Topçu, 2019: 22). Bu noktada sorumluluk ve vicdan kavramları birbirinden ayrılmaktadır. Topçu'ya göre sorumluluk anlayışının temelinde şuur (bilinç) kavramı bulunmaktadır. Bu bağlamda bilinç insanı sürekli olarak tetikleyen ve harekete geçmediği takdirde suçlayan unsurdur. Nitekim bilinç kavramı vicdan kavramına göre daha üst bir düşüncenin ürünü konumuna geçmektedir. Çünkü vicdan kavramı insanın iç dünyasına dair yapıcı olmaktan daha çok yıkıcı olabilmektedir (Topçu, 2019: 35).

Sorumluluk kavramı ile ilgili çıkarımlarda bulunan bir başka düşünür Erol Güngör'e göre ise sorumluluk, ahlaki, cezai ve hukuki olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Sorumluluk kavramının temelini "hürriyet" kavramını koyarken, sorumluluk kavramının kaynağı olarak ise "cemiyet" kavramını işaret etmektedir (Güngör, 1995).

Güngör sorumluluk kavramını görev kavramı ile açıklamaktadır. Güngör'e göre birey kendinden beklenen davranışı sergilemediği takdirde sorumlu olmaktadır. Bu nedenle ahlaki veya hukuki olsun birey görevinin aksine davranışlar sergilediğinde sorumluluk bilincinden yoksun sayılmaktadır. Aynı zamanda sorumluluk kavramı ile suçluluk kavramlarının birbirinden farklı olduğunu ifade ederken sorumluluk kavramını yapısal olarak "beklenen davranış" ve "tercih" kavramlarıyla açıklamaktadır. Beklenen davranış, toplumun, ailenin, bir kurumun veya herhangi bir topluluğun bireyden üstlenmesini beklediği sosyal roldür. Ancak bu sosyal rol icra edilirken bireyin özellikleri ve içinde bulunduğu durumlar belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda birey sosyal rolünü icra ederken birden fazla sosyal görev yerine getiriyorsa rol çatışmaları yaşanabilmektedir. Tercih ise bireyin bir şeyi yapıp ya da yapmaması yönündeki kararını ifade etmektedir. Bu durumda bireyin önünde tercih edebileceği iki davranışın da ne anlama geldiğini bilmesi

durumunda sorumluluk sahibi olabilmektedir. Nitekim bireyin sorumlu tutulabilmesi için akıl ve bilinç sahibi olması gerekmektedir. Bu bağlamda akıl hastalığı bulunan veya bilinci yerinde olmayan bireyler sorumluluk sahibi değildirler (Güngör, 1995: 126-128).

Güngör, sorumluluğun kime veya neye karşı olduğunu açıklarken ahlak veya hukuk kurallarının kaynağını işaret etmektedir. Birey görevlerini yerine getirirken birtakım kurallar veya kanunlar bütününe riayet etmek zorundadır. Riayet edilen kurallar veya kanunlar bütünü kime aitse birinci derecede o otoritenin sahibine karşı sorumluluğu ifade etmektedir. Örneğin ilahi hukukla ilgili konularda birinci derecede sorumluluk ilahi kanunların belirleyicisi olan Tanrı'ya karşı olmaktadır (Güngör, 1995: 128).

Güngör'e göre vicdan-sorumluluk kavramları ele alındığında "vicdani sorumluluk" diye bir durumun gerçekte olmadığı ifade edilmektedir. Vicdan "Tanrı, insan, cemiyet, kendi benliğimiz vs. hakkındaki inançlarımızdan meydana gelmiş bir iç kontrol mekanizmasıdır." Bu durumda vicdanın sorumluluk alanı ahlak ve hukuk fenomenleri olarak belirtilmektedir (Güngör, 1995: 128).

Güngör'e göre "sorumluluk tamamen sosyal bir kavramdır. Sorumluluğun bütün kaynağı cemiyettedir. Sorumluluk ancak ahlaki varlık için bahis konusudur. Ahlaki varlık ise sosyal bir varlıktır. Çünkü cemiyet olmadan ahlak olmaz" (Güngör, 1995: 134). Sorumluluk kavramında cemiyetin öneminden bahsederken her toplumun kendine özgü kültürü ve yaptırıcı kuvvetleri olduğundan bahsetmektedir. Sorumsuzca davranan birinin toplum karşısında göreceği karşılığın ahlaki bir yaptırım olarak ayıplanma vb. durumlar olacağını da ifade etmektedir (Güngör, 1995: 136).

Logoterapi (Anlam Arayışı) kuramına göre ise sorumluluk (verantwortlichkeit) hayati önem taşımaktadır (C. Aydın, 2016: 48). Logoterapi'nin kurucusu V. Frankl sorumluluğu "insanın sahip olduğu en büyük değerlerden kabul eder." Kurz ise Logoterapi'yi "anlam merkezli sorumluluğa yönelik eğitim" olarak ifade etmektedir (Bahadır, 2011: 120-121).

Logoterapi kuramına göre anlam arayışı ve sorumluluk arasında işlevsel açıdan sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Anlam arayışı sürecindeki anahtar kavram olarak ifade edilen sorumluluk, bireyin amacına veya elde etmek istediği anlama yönelik en önemli destekçisi konumundadır. Logoterapi kuramına göre sorumluluğun kaynağı "toplum, din veya daha farklı bir kaynak" olarak ifade edilmektedir. Kaynak,

duruma veya çevreye göre değişkenlik gösterebilir. Ancak logoterapi açısından önemli olan sorumluluk kavramının kaynağından ziyade işlevi ve amacı yani insana olan katkısı olmaktadır (Bahadır, 2011: 121; C. Aydın, 2016: 48).

Logoterapi kuramında sorumluluk ve özgürlük kavramları arasında da sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Birey özgür olduğu sürece gerçek anlamda sorumluluk sahibi olmaktadır. Özgürlük ise sorumluluk bilinciyle birlikte ancak işlevini yerine getirmiş olur. Nitekim bu iki kavram logoterapiye göre anlam kazanma sürecinde biri olmadan diğersinin anlamının olmadığı bir zorunluluğu ifade etmektedir (Bahadır, 2011: 121). Kısaca logoterapi kuramında insanın varoluşunun özü sorumluluk kavramı ile özdeşleştirilmektedir. Bu bağlamda Frankl özellikle noöjenik nevroza yakalananların hayatlarında anlam ve sorumluluk duygusunun bulunmadığını ifade etmektedir (Frankl, 1992: 7-9). Aynı zamanda Frankl hayatı, bireyin nihai olarak sorunlarına doğru cevabı bulması ve sürekli olarak belirlediği görevleri yerine getirme sorumluluğunu üstlenmesi olarak ifade etmektedir (Frankl, 1992: 85).

Logoterapiye göre sorumluluk-vicdan ilişkisi ele alındığında, suçluluk durumunda vicdan, kontrol mekanizması olarak ifade edilmektedir. Vicdan kavramının "Davranışları, ahlaki niteliklerine göre savunan veya suçlayan bir ses" (Cicero, Seneca); "İnsanın kendi iç uyumunun bilincine varması" (Krisippos); "Tanrı tarafından verilmiş aklın yasası" (Skolastik Felsefe); "İyi hareketlerde bulunmak için doğuştan gelen bir istek" (Butler) gibi birçok tanımı yapılmıştır. Bu çerçevede vicdan kavramı, "sorumluluk duygusunun insan ruhundaki merkezi" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca V. Frankl ise vicdan kavramını anlam organı (Sinn-Organ) olarak ifade ederken vicdanı şöyle tanımlamaktadır; "Vicdan her durumda gizlenmiş biricik anlamı, sezgisel bir tarzda ortaya çıkaran olağanüstü bir yetenektir" (Bahadır, 2011: 122-123). Vicdan kavramının kaynağı olarak ise dini inançlar veya doğrudan kutsal varlık işaret edilmektedir. Vicdani sorumluluk, bireyin inanmış olduğu kutsal varlığa karşı olan sorumluluğunu ifade etmektedir. Öz olarak ise bireyin içselleştirmiş olduğu inanç içerisinde kutsal varlığın bireyin ruhundaki görüntüsü veya sesi olarak ifade edilebilir (Bahadır, 2011: 123).

Varoluşçu felsefi yaklaşımın temel kavramlarından ve varoluşçuların çokça üzerinde durdukları kavramlardan biri olan sorumluluk, insanın kendi kararlarını vermesi ve onlara sahip çıkması olarak ifade edilirken aynı zamanda insanın kendini gerçekleştirme açısından da önemli bir kavram olarak ifade edilmektedir. Özellikle varoluşçu psikoterapi kuramında sorumluluk sahibi olan insan veya sorumluluklarını

üstlenen insan, kendi hayatı üzerine karar verebilen ve kendi hayatına yön verebilen etkin bir konumda bulunmaktadır. Bu durum insanın sorumluluklarını üstlendiğinde psikolojik yönden sağlıklı bir birey olmasına da katkı sağlarken aksi durumda ise psikolojik rahatsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. İnsanın ontolojik olarak değerli bir varlık olduğunu ifade eden varoluşçular aslında sorumluluk sahibi olan insanın kendi hayatına değer veren ve sorumluluk alması sonucunda karşılaşacağı zorluklarla başa çıkabilen kendini gerçekleştirmiş bireyler olarak konumlandırmaktadır (Göka, 2021: 50-53).

Dinler açısından da sorumluluk kavramı hayati bir öneme sahiptir. Bireyde sorumluluk duygusunun gelişmesi için doğru bir din eğitimi ihtiyacı duyulmaktadır (Şentürk, 2017: 148). İslam dini özelinde sorumluluk kavramı, dünya ve ahiret hayatı arasında denge unsuru olarak ifade edilmektedir. Bu noktada sorumluluk kavramı, bireyin kutsal olarak kabul ettiği varlığın emretmiş olduğu doktrinleri veya ritüelleri görev bilinciyle yerine getirmesi olarak tanımlanabilir. Bu durum dini sorumluluk olarak ifade edilebilir. İslami literatürde sorumluluk kavramı ve dindarlık kavramının tepe noktası olarak takva kavramı işaret edilebilir. Nitekim takva kavramı "Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci" (Uludağ, 2022) olarak ifade edilmektedir. Bu durumda Allah'a karşı duyulan saygının sonucu olarak yaratıcının emretmiş olduğu görevleri inancı gereği ve ahlaki olarak yerine getiren kimse dini sorumluluk bilincine sahip kimse olarak ifade edilebilir. Kur'an-ı Kerim'de insanın sorumluluk sahibi olduğunu ifade eden birçok ayet bulunmaktadır. Örneğin, "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır" (Kıyame, 75:36) ayetinde Allah, insanın birtakım görevlerinin olduğunu işaret etmekte, "Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız!" (Nahl, 16:93) ayetinde ise insanın davranışlarından sorumlu olduğunu ve bu davranışları çerçevesinde hesaba çekileceğini bildirmektedir (Şentürk, 2017: 145; Gürer, 2020: 103).

İslam dininde hak ve sorumluluk kavramları arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Terazi kavramı üzerinden düşünüldüğünde terazinin bir tarafında haklar varsa diğer tarafında sorumluluklar bulunmaktadır. Bu denge birey için hayatın yaşanabilir olmasını ifade etmektedir (Altuntaş, 2020: 13; Şentürk, 2017: 147).

İslam dini açısından bireyin sadece yüce varlığa karşı değil bunun dışında da birçok sorumlulukları bulunmaktadır. Kısaca bu sorumlulukların başında yukarıda da ifade edildiği üzere ilk olarak Allah'a karşı sorumluluk gelmektedir. Daha sonra ise

bireyin kendisine karşı, ailesine karşı, anne babaya karşı, eşlerin birbirlerine karşı, çocuklarına karşı, topluma karşı ve çevreye karşı sorumlulukları gibi sorumluluk alanları ifade edilebilir (Altuntaş, 2020: 17-22).

Sonuç olarak sorumluluk duygusu ve davranışında geleneksel sorumluluk algısına göre bireysel sorumluluk ön planda durmaktadır. Bireyin davranışlarının sebeplerini ve sonuçlarını üstlenmesi, davranış sonucunda ortaya çıkan durumları sahiplenmesi olarak ifade edilen sorumluluk anlayışı daha ziyade günümüz koşullarında değerlendirilebilir. Günümüz dünyasında her ne kadar bireyselleşme ön planda da olsa bireyin davranışlarının sonuçları yalnızca davranışın sahibini değil bütün bir topluluğu etkilemekte ve bu etkilenim günümüz iletişim araçlarının ve sosyal medyanın bireyler tarafından oldukça aktif kullanımıyla gerçekleşmektedir. Nitekim geleneksel sorumluluk anlayışında davranışların sonuçları sadece bireye olan etkileri açısından düşünülürken yaşanan teknolojik, ekonomik ve bilimsel gelişmeler nedeniyle artık günümüzde toplumsal ve çevresel boyutta ortaya çıkan durumları da dikkate almak durumundayız. Bu bağlamda "sorumluluk kavramının, sadece bireysel temelde değil hem sosyal ve kamusal hem de kurumsal boyutta ele alınması gerekmektedir" (Coşkun, 2019: 99; Kartopu vd., 2018: 466). Kısaca sorumluluk, kişinin yalnızca kendisini düşünmesinin ötesinde canlı-cansız bütün varlıkları içerisine alan, kendinden başlayarak ailesine, içerisinde yaşadığı topluma ve bütün insalığa yönelik bilinç ve ahlak düzeyini ifade eden, günümüz dünyası için oldukça önemli bir kavramdır (Yaran, 2018: 141).

2.3.1. Bireysel Sorumluluk

Bireysel sorumluluk, bireyin kendisine yönelik sorumluluğu olarak ifade edilmektedir. Bireyin kendi benliğine, kendini gerçekleştirme ve kendi bedenine yönelik yerine getirmesi gerektiği bütün bilinç durumları ve görevleri olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda toplumun temel yapı taşı olması nedeniyle toplumun kendisine dair beklentilerinin farkında olması ve kendisi ve toplum için sorumluluklarını yerine getirmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Özen, 2015: 13).

Bireysel sorumluluk aynı zamanda psikoterapik açıdan düşünüldüğünde bireyin psikolojik olarak sağlıklı olmasına katkı sağlayan dinamik unsurlardan biridir. Bu bağlamda sorumluluklarının bilincinde olan ve bu sorumluluklarını yerine getiren birey psikolojik olarak sağlıklı olmakla birlikte duygusal olarak da olumlu bir portre çizecektir. Ancak sorumluluk bilincine sahip olamayan bireyler depresif kişilik özellikleri taşıyabilmektedir (Göka, 2021: 52-57).

Sartre'nin "kişinin kendi hayatının yazarı olması" olarak tanımladığı sorumluluk kavramı aslında bireysel sorumluluğa işaret etmektedir. Nitekim kişinin kendi hayatı üzerine karar verebilmesi, onu yönlendirebilmesi ve şekillendirebilmesi bireyi "yazar (author)" konumuna getirecektir. Bu çerçevede bireyin yazar konumuna gelebilmesi için bireysel sorumluluk bilincine sahip olması gerekmektedir.

Genel hatlarıyla bireysel sorumluluk, kişinin kendi benliğine yönelik olumlu bir konumu tercih etmesine sebep olacaktır. Aynı zamanda bu durum bireyin ötekine karşı da toplumsal konumunu olumlu veya olumsuz şekilde belirleyecektir. Bu bilinçlilik düzeyine sahip bireyler, kendilerini gerçekleştirmeye ve psikolojik olarak sağlıklı olmaya daha yatkın olmakla birlikte sağlıklı toplumun inşasında da önemli rol oynayacaklardır. Ancak bu bilinçlilik düzeyine sahip olamayan bireyler, kendileri olamamakta veya kendilerini ötekinin gözünden değerlendirmektedir (Göka, 2021: 55-56).

2.3.2. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, bireyin yaşam alanını paylaştığı veya etkileşim içerisinde olduğu diğer insanlara yönelik sorumluluklarını ifade etmektedir. Bu sorumluluklar sosyal veya toplumsal sorumluluklar olarak ifade edilebilir. Bireyin toplumun diğer üyelerine karşı iyi davranması, yardımsever olması ve toplumsal ortak faaliyetlere içsel görev duygusuyla gönüllü katılımı sosyal sorumluluk olarak ifade edilebilir. Sosyal sorumluluk, bireyin kendi özgürlük sınırları içerisinde toplumun diğer üyeleri ve çevresiyle iletişimini sürdürebilmesi, toplumun diğer üyelerine ve farklılıklarına saygı duyabilmesi ve toplumsal mekanizma tarafından kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi olarak da tanımlanabilir. Sosyal sorumluluk, toplumun tüm üyelerini ilgilendiren problemler karşısında, tüm üyelerin üzerine sorumluluk alması ve problemlerin giderilmesinde üzerine düşen görevleri yerine getirmesi olarak da ifade edilebilir. Bu çerçevede sosyal sorumluluk, toplumun huzur ve devamlılığı için oldukça önem arz etmektedir (Özen, 2015: 14).

Daha önce de ifade edildiği üzere insan ve toplum birbirinden ayrılamayan iki süperorganizma konumundadır. Bu çerçevede bireyin yalnızca "ben"i düşünmeden "ötekini"de düşünmesi psiko-sosyal açıdan olumlu bir etki yaratacaktır. Bencilikten diğerkamılığa doğru yol alan bir psiko-sosyal gelişim, toplumun sağlıklı işlemesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda diğerkamılık kavramının da sosyal sorumluluk bağlamında önemli olduğu ifade edilebilir (Sağır, 2020: 293). Özellikle Levinas'ın etik anlayışında sorumluluk kavramı, bireyin asıl

sorumluluğunun "ben"den ziyade "ötekine" yönelik olduğunu ifade etmektedir (Erkek, 2021: 281).

Sosyal sorumluluğun yerine getirilebilmesinin ön şartı olarak da bireyin öncelikle bireysel sorumluluğunu da yerine getiriyor olması gerekmektedir. Nitekim öz denetim mekanizması olarak değerlendirilebilecek olan bireysel sorumluluk olgusu, bireyin ben ve öteki bağlamında sağlıklı iletişim kurmasını da sağlayacaktır. Öteki olarak ifade edilen toplum aslında her bir bireyin kendi sorumluluğunu üstlenmesi sonucunda toplumsal olarak sorumlulukların da yerine getirilmesinde tetikleyici bir rol oynayacaktır.

2.4. Dindarlık

Dindarlık kavramına geçmeden önce "din" kavramını açıklamak yerinde olacaktır. Din, "religere" ve "religare" kökünden gelmesi itibariyle, "Allah'a korku ve saygı ile bağlılık ile kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma" anlamlarına gelmektedir. Türkçede ise "inanç sistemi veya bir inancın kaideler bölümü" gibi anlamlara gelmektedir (Tümer, 1987; Karacoşkun, 2017: 62).

Literal anlamda din kavramını tanımlamak oldukça zor görünmektedir. Nitekim din ve kültür kavramlarının birçok yönden birbirleriyle ilişkili ve iç içe olmaları nedeniyle yapılan din tanımları içinde bulunan kültür çerçevesinde farklılıklar göstermektedir (Huber et al., 2020). Günümüze kadar birçok tanım yapılmasına rağmen herkes tarafından kabul edilen bir tanım ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında felsefi, sosyolojik, psikolojik vb. bilim dallarında din, farklı bakış açılarıyla ele alındığından dolayı farklı tanımlamalara maruz kalmıştır. Örneğin, "antropolog ve sosyologlar dine harici bakış açısıyla (outside perspective) yaklaşırken, psikologlar ise dahili bakış açısıyla (inside perspective) dini incelemişlerdir" (Köse ve Aytan, 2017: 110). Ayrıca din fenomeni tanımlanırken dinin özü ve işlevini, daha doğrusu "ne"liğini ifade etmek üzere özsel, işlevsel veya hem özsel hem de işlevsel gibi tanımsal sınıflandırmalar yapılmaktadır (Yapıcı, 2021: 8-20).

Din psikolojisinin kurucularından William James ise dini şöyle tanımlamıştır: "İnsanların ilahi olarak inandıkları varlıklarla, huzurunda bulduklarını düşündükleri sürece tek başlarına edindikleri tecrübeler, faaliyetler ve duygulardır" (James, 1902: 31; A. R. Aydın, 2020a: 30). Starbuck ise dini "köklü bir içgüdü" olarak ifade etmektedir (Starbuck, 1900: 7). Psikanaliz ekolünde ise din fenomenine dair indirgemeci yaklaşım sergileyen ve onu bir yanılsama olarak ifade eden Freud,

dini arketip olarak ifade eden Jung, insan sevgisi olarak konumlandıran Fromm ve epigenetik değer olarak ifade eden Erikson gibi çeşitli psikolojik yaklaşımlar da bulunmaktadır (A. R. Aydın, 2020b; Ayten, 2017).

Dini terminolojide ise din, "her konuda insanları, akıllarını, irade ve isteklerini kullanarak, hayır olan şeylere götüren, böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah'ın gönderdiği ilahi esasların bütünü" (Tümer, 1987: 230-231; Karacoşkun, 2017: 62) olarak tanımlanmaktadır.

Ancak herkes tarafından kabul edilebilir ortak bir tanım yapmanın zorluğu ile birlikte din içerik olarak, "her şeyden üstün ve kuvvetli bir varlığın (veya varlıkların) kabul ve tasdik edilmesi, kabul ve tasdik edilen bu varlığın, bilgi ve akıl gücünün üstünde olması, ilahi (kutsal) varlığın, insandan yapmasını istediği ve istemediği talepleri ve bunları kabul ve tasdik sonucu dini bir hayatın (dini inanç, düşünce, duygu ve dışa yansıyan dini belirtiler-ibadetler, ayinler, merasimler-) teşekkül etmesi" şeklinde ifade edilebilir (Peker, 2017: 30).

Kısaca din, manevi gerçeklik, aşkın varlık, ahlak, amaç ve bunlarla kurulan ilişki bağlamında ortaya çıkan inanç ve davranışlar olarak (Loewenthal, 2008: 3) veya insanların nasıl inandıklarını, hissettiklerini, davrandıklarını ve bildiklerini içeren çok boyutlu bir değişken (Paloutzian, 2017: 12) olarak tanımlanabilir.

Dindarlık ise, "kutsal olanın yahut onun özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanması" olarak tanımlanabilmektedir (Günay, 2006: 22). Bu noktada dindarlık, kelime manası itibarıyla "bir inanç sistemine bağlı olma durumu" ve dindar, "bir inanç sistemine bağlı olan kişi" olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede dini inanç Clark'ın ifadesiyle insanın hayatına anlam katan bir fenomen olmakla birlikte insan için en yüksek yönelime sahip değer konumundadır (A. R. Aydın, 2009: 88-89).

Din ve dindarlık tanımları arasında işlevsel açıdan farklılık bulunmaktadır. Bu bağlamda din daha çok öznel bir gerçeklik olarak insanın hayatını şekillendiren ilkeler sistemini ifade ederken, dindarlık ise insanın hayatını şekillendiren bu ilkeler sisteminin bireysel ve toplumsal hayatta açığa çıkarılması olarak ifade edilebilir (Köse ve Ayten, 2017: 111).

Birey "dindar" olarak nitelendirildiğinde birçok şey kastedilebilir. İbadethaneye katılım, dini doktrinlere inanma, etik bir yaşam tarzı, ritüellere katılım

ve birçok başka eylem, görünüş ve durum, dindarlığın veya dine bağlılığın göstergesi olabilmektedir (Stark ve Glock, 1972: 11).

Yapıcı, gerçekleştirmiş olduğu meta-analiz çalışmasında dindarlık kavramının üç farklı biçimde ifade edilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Yapıcı'ya göre literatürde dindarlık, bütünüyle kurumsal din bağlamında ortaya çıkan tecrübeler, kurumsal din ile ilişkisi olmayan bireysel yaşantılar ve kısmen kurumsal dinle ilişkili olmakla birlikte özünde bireysel maneviyat kapsamında tecrübe edilenler olarak ifade edilmektedir (Yapıcı, 2012: 4).

Dindarlık, üst düzey bir bilinç farkındalığı olarak da ifade edilmektedir. İnsanın kendisine, çevresine, tabiata, aleme ve yaratıcısına karşı saygı ile korku arasında ortaya çıkan bir bilinçlilik durumu ve inanılan dinin, bireyin bu bilinçli durumu sonucunda hayat bulması olarak ifade edilebilir (Kandemir, 2020: 38-39).

Genel hatları itibariyle dindarlık, dinamik bir yapı arz etmekle birlikte bireyin günlük hayatı içerisinde dine dair bütün yansımaları ifade etmektedir. Bu yansımalar çok boyutluluk arz etmekte ve bireyi birçok yönden etkilemektedir. Bu bağlamda din fenomeni, bireyi, duygu, düşünce ve davranışları çerçevesinde, bireysel ve sosyal hayatı içerisinde yönlendirmektedir. Bu yönlendirmeler sonucunda ortaya çıkan çok boyutlu yapı dindarlık olarak tanımlanabilmektedir.

2.4.1. Dindarlığın Boyutları

"Dindarlık, dinle ilişkili düşünce, davranış ve tutumları içine alan kapsamlı bir konudur" (Horozcu, 2017: 177). Bu bağlamda dindarlık tek boyutlu değil çok boyutlu dinamik bir yapı arz etmektedir. Literatürde yaygın olarak kabul edilen görüş Glock ve Stark'ın "beş boyutlu" dindarlık tanımlamasıdır. Buna göre neredeyse bütün dinlerin yaşanmasında ortak olarak ifade edilen boyutlar şunlardır;

Tecrübe Boyutu (Experiential Dimension): Dini tecrübe, bireyin kutsal/aşkın olanla kurmuş olduğu iletişim içerisinde ortaya çıkan her türlü dini duyguyu ifade etmekte ve temel olarak tüm diğer boyutlarla ilişkili bir konumda bulunmaktadır. Nitekim burada kastedilen duygu herhangi bir sınırlandırmayla ifade edilememektedir. Bu çerçevede her türlü dini davranış veya düşünce neticesinde bireyde bir duygu oluşmaktadır. Bu bağlamda dini tecrübe, her türlü algı ve duyumu, içsel bir deneyimi ve ifade edilemezliği kapsamaktadır (Glock ve Stark, 1966: 20; Köse ve Ayten, 2017: 114).

İnanç Boyutu (Ideological Dimension): Her dinin kendine özgü birtakım inanç esasları ve öğretileri bulunmaktadır. Aynı zamanda her din, inananlarının uymasını

beklediği ortak inanç esaslarını ortaya koymaktadır. Ancak bu inanç esasları ve öğretiler dinden dine farklılık gösterebileceği gibi, aynı din içerisinde yer alan farklı mezhepler arasında da farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda inanç boyutu bireyin inandığı dine dair tasdik ve kabulünü içermektedir. Bu boyut bireyin yaşantısında merkezi bir konumu ifade etmektedir. Nitekim inanç esasları ve öğretileri birey açısından nihai anlama dair önemli katkılar sunmaktadır (Glock ve Stark, 1966: 20; Köse ve Ayten, 2017: 113).

İbadet Boyutu (Ritualistic Dimension): Her dinin kendine özgü birtakım inanç esasları ve öğretilerinin yanında bir de ritüelleri/ibadetleri/ayinleri/törenleri bulunmaktadır. Bu bağlamda dinler inananlarından bazı spesifik uygulamaları icra etmelerini beklemektedir. İnanılan din içerisinde yer alan her türlü dua, ibadet ve ayinler bu boyutta yer almaktadırlar (Glock ve Stark, 1966: 20; Köse ve Ayten, 2017: 113-114).

Bilgi Boyutu (Intellectual Dimension): Dini bilgi, inanılan dine ait kutsal metni, inanç esaslarını ve öğretilerini kapsayan, inanan bireyin inanmış olduğu din ile ilgili bilgi sahibi olmasını ifade eden boyuttur. Bir inancı bilmek ona güvenmeyi gerektirdiğinden ve aynı zamanda onu kabul için ön şart olduğundan, dindarlığın inanç boyutu ile bilgi boyutu yakından ilişkilidir. Bu bağlamda dini bilgi ancak inanç ile işlevsellik kazanmaktadır (Glock ve Stark, 1966: 20-21; Köse ve Ayten, 2017: 114; Hökelekli, 2015: 54).

Etki Boyutu (Consequential Dimension): Bu boyut tür olarak diğer dört boyuttan farklı olmakla birlikte artık diğer boyutların bir araya toplandığı temel alanı ifade etmektedir. Ya da bir diğer ifadeyle diğer boyutların insan duygu, düşünce ve davranışlarında ortaya çıkan sonuçlarını kapsamaktadır. Nitekim dini inanç, dini tecrübe, ibadet ve bilgi boyutlarının insanın düşünce, duygu ve davranışlarında bırakmış olduğu izlerin bütününe ifade etmektedir. Bu çerçevede din, insanın günlük yaşantısında bireysel tutumlarından sosyal ilişkilerine varıncaya kadar etki etmektedir (Glock ve Stark, 1966: 21; Köse ve Ayten, 2017: 114-115; Hökelekli, 2015: 55).

Loewenthal dindarlığın ölçülmesi bağlamında genel bir çerçeve ortaya koymuştur. Loewenthal'a göre dindarlığın ölçülmesi, "üyelik" (affiliation) -kişinin dini bir gruba ait olup olmadığı-, "kimlik veya kendini tanımlama" (identity or self-definition) -kişinin kendisini dindar olarak tanımlayıp tanımlamadığı- ve "Tanrı inancı" (belief in God) bağlamında ifade edilmektedir (Loewenthal, 2008: 4).

Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları" adlı çalışmasında dindarlığın altı boyuttan meydana geldiğini ifade etmektedir. Peker'e göre dindarlık, "inanç, ibadet, ahlak, düşünce, duygu ve bilgi" boyutu olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır (Peker, 2012: 43-46).

Dindarlığı kavramsallaştırmalarla boyutlarına ayırmak özellikle din fenomenini çeşitli yönlerden oluşan çok boyutlu bir değişken olarak ele almamıza yardımcı olacaktır. Bu boyutlandırma araştırmacılara farklı perspektifler sunma imkanı verirken aynı zamanda bireylerin din fenomeninin hangi boyutlarında yoğunlaştıklarını da ortaya koyacaktır. Bunun yanı sıra örneğin dindarlığın ritüel boyutunda etkin olan birinin bilgi boyutunda eksik olup olmadığı veya neden eksik olduğu bu boyutlandırmalar neticesinde araştırılacaktır. Bu bağlamda dindarlığın boyutları arasındaki ilişki veya beklenmedik bir ilişkisizlik açısından bu kavramsal boyutlandırmalar önem arz etmektedir (Paloutzian, 2017: 26-27).

2.4.2. Dindarlık Tipolojileri

Dini hayatın unsurlarının tespit edilmesinde yaygın olarak kullanılan, dindarlık türleri veya tipleri olarak ifade edilen dindarlık tipolojileri, dindar bireyin dini yaşantısında hangi dini kişilik kalıbı içerisinde yer alabileceğini ifade etmek için kullanılmaktadır (Apaydın, 2016: 191). Bireyi bu tür tanımlamalarla ifade etmek çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Nitekim kişilik özelliklerinin yanı sıra sosyolojik çevre ve onun etkisi sonucu açığa çıkan bir konumlandırmayı işaret etmektedir. Bu noktada böyle bir konumlandırma yapmak veya dindar bireyi sınırlandırmalarla ifade etmek oldukça güç bir durumdur. Bu tarz bir sınıflandırmada dindarlık türleri oluşturulurken hangi kriterlerin dikkate alınacağı ve dini hayatı çeşitlilik arz eden dindar bireylerin tek bir türde nasıl ifade edileceği bu güçlüğü açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Yapıcı, 2012: 4).

Ancak literatürde genel hatlarıyla dört şekilde kategorize edilmektedir. Bunlar; "Dinin bireysel ve toplumsal görüntülerine dayalı tipler", "dinsel yaşayışın sosyo-kültürel yapıda kazandığı anlam ve muhtevaya bağlı tipler", "dinin ibadet boyutu üzerine vurgu yapan tipler" ve "dindarlıkla kişilik arasındaki ilişkiye atıf yapan tipler" olarak kategorize edilmektedir (Yapıcı, 2012: 5-7). Bu bağlamda özellikle dindarlık ve kişilik arasındaki ilişki çerçevesinde ortaya çıkan, G. Allport tarafından geliştirilmiş olan dindarlık tipleri/yönelimleri ele alınacaktır. Allport tarafından ilk olarak "olgunlaşmamış (kurumsallaşmamış)" ve "olgunlaşmış (içselleşmiş)" dindarlık olarak ifade edilen dindarlık türleri daha sonra

"iç güdümlü" ve "dış güdümlü" dindarlık olarak kavramsallaştırılmıştır (Yapıcı, 2012: 7).

Allport'un geliştirmiş olduğu iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık tipleri dindarlık ölçümlerinde önem arz etmektedir. Bu bağlamda kısaca iç güdümlü dindarlık (intrinsic religiousness); gerçek inananları ve dini inançlarını ciddiye alanları kapsamaktayken, dış güdümlü dindarlık (extrinsic religiousness) ise; dini kişisel çıkarları doğrultusunda araç olarak kullananları kapsamaktadır (Gürses, 2017: 25).

İç Güdümlü Dindarlık (İntrinsic Religiousness): İç güdümlü veya iç kaynaklı olarak ifade edilen dindarlık yöneliminde birey için din birinci derece öneme sahip bir konumdadır. Bu tip dindarlarda hakim güdü din fenomeni olarak ifade edilirken aynı zamanda tüm tutum ve davranışlarında biricik referans kaynağıdır. Bu tür dindarlık yöneliminde dini değerler içselleştirilmiş olup, birey yaşam motivasyonunu bizzat dinin kendisinde bulurken aynı zamanda dini inanç esasları ve öğretiler ile uyumlu bir ilişki sergilemektedir. İç güdümlü dindarlık yöneliminde din samimiyetle yaşanırken aynı zamanda yaşam felsefesi haline dönüşmüştür. Dini yaşantı araç olarak değil nihai amaç olarak içselleştirilmiştir (Köse ve Ayten, 2017: 115; Gürses, 2017: 25-27).

Dış Güdümlü (Extrinsic Religiousness): Dış güdümlü veya dış kaynaklı olarak ifade edilen dindarlık yöneliminde birey için din birinci derecede öneme sahip olmayan bir fenomen iken aynı zamanda günlük çıkarların ve ilişkilerin ön planda olduğu bir konumdadır. Ayrıca dış güdümlü dindarlar sıkıntı yaşadıklarında geçici olarak başvurdukları bir yaratıcı tasavvuruna sahiptirler. Çıkarıcı olarak nitelendirilen bu tip dindarlar, statü veya toplumsal destek sağlamak amacıyla dini pragmatist bir tavırla yaşarlar. Dış güdümlü dindarlıkta din, başka bir amaca ulaşmak veya toplumsal statü kazanmak için araç olarak kullanılmaktadır. Onlara göre yaratıcı her an bireysel istekleri yerine getirmeye hazır olan bir varlık konumundadır. Aslında bu tür dindarların amacı Tanrı'nın gücünü kendi yararları doğrultusunda kullanmaktır (Köse ve Ayten, 2017: 115; Gürses, 2017: 27-29).

May, dindarlık türlerini "sağlıklı dindarlık" ve "sağlıksız dindarlık" şeklinde sınıflandırmıştır. May'e göre sağlıklı dindarlık bireyin kendi çabasına bağlı olmakla birlikte bireyin gelişimine önemli katkıları bulunmaktadır. Dindarlık kavramını bireyin kendisine ve çevresine katkısı çerçevesinde değerlendiren May'e göre sağlıksız dindarlık ise bireyin yaşamış olduğu olumsuzluklar sonucunda kendi

gelişimini engellemesi olarak ifade edilmektedir. Sağlıksız dindarların özellikle belirgin kriterleri arasında sorumluluk bilincine sahip olmamaları da belirtilmektedir (Çetin, 2019: 77-82).

İslam düşünürlerinden Gazzâlî, insanın kendi gelişim süreçleri ve toplumsal dini beklentiler karşısında açığa çıkan taklidi, tahkiki (ilmi) ve zevk dindarlığı olmak üzere üç tip dindarıktan bahsetmektedir. Gazzâlî'ye göre taklidi dindarlık, bireyin akli melekelerine başvurmadan, dini ilkeleri daha çok çevresel faktörlerden duyarak ve görerek öğrendiği, içerisinde iyi niyet durumunu barındıran bir dindarlık tipidir. Tahkiki (ilmi) dindarlık ise, bireyin çevresinden veya ailesinden öğrenmiş olduğu bilgileri araştırmaya başlaması ve bu bilgileri dini ilkeler bağlamında delillendirmeye yönelmesi olarak ifade edilebilir. Bu tip dindarıklıkta artık dini inançlar, bireyin zihninde açığa çıkan şüpheler çerçevesinde araştırma ve bilgi temelli bir konuma evrilmektedir. Zevk alınan dindarlık ise Gazzâlî tarafından dindarlığın son noktası olarak ifade edilmektedir. Bu tip dindarıklıkta birey, dini inanç ve davranışlarından zevk almaya başlamakta ve inandığı dini değerlerde derinlemesine duygular besleyebilmektedir (Topuz, 2011: 172-173).

Mısırlı psikiyatrist el-Mehdî, dindarlık tipleri üzerine yapmış olduğu araştırmalarında, fikri/bilgisel dindarlık, duygusal dindarlık, davranışsal dindarlık, faydacı dindarlık, hidayet tarzı dindarlık, savunmacı dindarlık, marazi dindarlık, aşırı dindarlık, mistik dindarlık ve hakiki dindarlık olmak üzere on farklı dindarlık tipi tespit etmiştir (Ayten, 2017: 112-113).

Yapıcı, gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında, dini tutumun sosyo-kognitif yönüne vurgu yapan bir dindarlık tipolojisi geliştirmiştir. Liberal dindar, dogmatik dindar, muhafazakar dindar ve fanatik dindar olmak üzere dört tip sosyo-kognitif dindarlık tipinden bahsetmiştir. Kısaca ifade edilecek olursa liberal dindar: inançlı, kutsal metinlere saygılı ancak hayatlarının merkezlerinde din olgusu bulunmayanlar; muhafazakar dindar: inançlı, kutsal metinlere karşı oldukça saygılı olmakla birlikte din olgusu tutum ve davranışlarında açık bir şekilde hissedilenler; dogmatik dindar: muhafazakar dindarlar gibi inançlı, kutsal metinlere saygılı ve din olgusu hayatlarının merkezi konumunda yer alan ancak dini konulara dair yaklaşımları dikatomik tarzda olanlar; fanatik dindar: dini dogmatizmin ötesinde dini fanatizm mevcut olmakla birlikte fanatik dindarlar, zihinsel olarak çok katı ve diğer dini gruplara yönelik hoşgörüsüz olan dindarlar (Yapıcı, 2002: 100-107) olarak tarif edilmektedir.

2.5. Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi

Orta yetişkinlik dönemi bireylerin birçok yönden gelişimlerini tamamladıkları, görev ve sorumluluklarını yerine getirdikleri, hayatlarını şekillendirdikleri ve neredeyse tamamıyla olgunluğa eriştikleri bir dönem olarak ifade edilmektedir. Orta yetişkinler bu dönem içerisinde kırklı yaşlarında iç muhasebe veya sorgulama olarak ifade edilebilecek olan bir evreye girmektedirler. Nitekim olgunlaşmış olan bireyler kendi benliğiyle hesaplaşma sonucunda olumlu bir benliğe sahip olabilmekle birlikte hesaplaşma sonucunda problemlili bir durumla da karşı karşıya kalabilmektedirler.

Kritik bir dönüm noktası olan orta yetişkinlik döneminde bireyler, hayatı boyunca amaç edindikleri durumlarla, elde etmiş oldukları idealleri karşılaştırarak bir sonuca varmaya çalışırlar. Bu durum sonucunda ya pişmanlık duygusu yaşarlar ya da kendi benliğine yönelik olumlu duyguları yaşayabilirler (Yüksel, 2017: 123). Bu bağlamda sorumluluk kavramı çerçevesinde kendisine, ailesine, çevresine ve toplumsal düzene yönelik sorumluluklarını yerine getiren bireyler bu dönemde yaşamış oldukları hesaplaşma sonucunda huzurun/sükunetin hakim olduğu bir konumu tercih etmiş olmaktadır. Nitekim bu dönem bireyin çocuklarına, eşine ve iş hayatına yönelik sorumluluklarını yerine getirdiği bir dönemdir. Bu durumun tam tersi ise bireyin kişilik özelliklerinden olan sorumluluk olgusunu gerçekleştirmediği takdirde açığa çıkabilmektedir.

Bu dönemde dini hayat ilk yetişkinlik dönemine oranla artış göstermektedir. Dini hayata ilginin artması yine bu dönemin özelliklerinden olan kriz evresinin gerçekleşmesiyle ve bireyin bu dönemde ilgi alanlarının sınırlı olmasıyla ilişkili olabilmektedir. Ayrıca hayatın artık sonuna yaklaşıldığı ve ölüm hissini bireyde açığa çıkması da din-birey ilişkisinde önemli bir durumu işaret etmektedir. Nitekim din, psikolojik olarak bireylere bir anlam olanağı tanırken aynı zamanda karşılaşmış olduğu sorunlara karşı da çözüm önerileri sunabilmektedir. Bu bağlamda din fenomeninin orta yetişkinlik döneminde oldukça aktif bir role sahip olduğu ifade edilebilir (Yüksel, 2017: 123).

James Fowler'ın yedi evreden oluşan inanç gelişim kuramına göre orta yetişkinlik dönemi, altıncı evre olan "birleştirici iman (conjunctive faith)" evresine denk gelmektedir. Birleştirici iman evresi, insanın hayatındaki zıt kutupların bütünleşmesi ve bu zıt kutupların benimsenmesini ifade etmektedir. Bu evrede insan çok boyutlu bakış açısına sahip olmakla birlikte dini semboller ve mitler noktasında

da derinlemesine ilişkilere ve değerlendirmelere yönelmektedir. Bu noktada eleştirel bir tutum sergileyen insan, dini sembol ve mitleri yeniden yapılandırma yoluna gitmektedir (Fowler, 2000: 100).

Dindarlığı sağlıklı dindarlık ve sağlıksız dindarlık olarak ikiye ayıran May, sorumluluk kavramını sağlıklı dindarlık ve sağlıksız dindarlık arasında ayırıcı nitelik olarak ifade etmektedir. Sorumluluk ile dindarlık ilişkisi açısından bakıldığında sağlıksız dindarların kendi gelişimlerini tamamlayamadıkları için sorumluluk bilinçleri de gelişmemiştir. Tutum ve davranışlarında sorumluluk alma konusunda yetersiz olarak ifade edilmektedirler. Bu çerçevede sorumluluk bilincine sahip bireyleri de sağlıklı dindarlar olarak nitelemek yerinde olacaktır. Bu perspektiften bakıldığında sorumluluk ve dindarlık arasında sıkı bir ilişkinin olduğu, birinin diğeri üzerinde aktif rol oynadığı ifade edilebilir (Çetin, 2019: 80).

Orta yetişkinlik döneminde sorumluluk-dindarlık ilişkisi sıkı bir bağlantı ağı oluşturmaktadır. Bu dönemin temel özelliklerinden olan bireylerin sorumluluk bilincine sahip olması durumu, bireyin aynı zamanda inanmış olduğu dini ilkelere yönelik sorumluluklarını da yerine getirmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu çerçevede sorumluluk-din ilişkisi bu dönemin en temel varoluşsal bağlantılarından birini oluşturmaktadır. Nitekim bu dönem üzerine yapılan araştırmalarda dini ritüellere katılımı ve dini değerlere yönelimde ilginin arttığı ifade edilmektedir. Ancak bu dönem içerisinde bireyin yaşamış olduğu hesaplaşma sonucunda dinden uzaklaşma eğilimi de gözlemlenebilmektedir (B. Koç, 2002: 164).

Sonuç olarak orta yetişkinlik dönemi üzerine yapılan çalışmalarda bireylerin sorumluluk duygusu ve davranışına sahip olmalarının yanı sıra en azından dini inanç noktasında da aidiyet sahibi oldukları belirtilmektedir. Her ne kadar dini yaşayış noktasında bu dönemin özellikleri çerçevesinde iş yükünün vs. fazla olması nedeniyle aksaklıklar meydana gelse dahi bireyin sahip olduğu bazı manevi dinamikler hem sorumluluk hem de dindarlık açısından bireyi motive edebilmektedir. Bu çerçevede yapılan bazı araştırmalarda 30-35'li yaşlarda dini yönelimin düşük olduğu fakat 35'li yaşlardan itibaren dini yönelimin arttığı da ifade edilmektedir. Tüm bunlara rağmen ifade edildiği üzere dini inanca sahip olmayan bireyler de bulunmaktadır. Bu noktada bireyin bu dönemde ortaya çıkan kriz evresini nasıl geçirdiği ayırıcı nitelik olarak düşünülebilir (Köylü, 2020: 154-155).

3. ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2022 yılında Samsun (470.823) ve Ordu (252.806) illerinde ikamet etmekte olan, orta yetişkinlik döneminde bulunan toplam 723.629 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Samsun ve Ordu illerinde ikamet etmekte olan 365 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar 35-55 yaş arası yetişkinler olup kolay örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Katılımcıların cinsiyet dağılımı ise 246'sı erkek 119'u kadın olarak dağılım göstermiştir.

3.2. Araştırmada Bilgi Toplama Araçları

Araştırmadaki veriler Kişisel Bilgi Formu (KBF), Dindarlık Ölçeği (DÖ) ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ) kullanılarak elde edilmiştir.

3.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılım gösteren kişilerin sosyo-demografik bilgilerini elde etmek için "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, gelir durumu, öğrenim durumu ve hayatının büyük çoğunluğunun geçtiği yer gibi bilgiler istenmiştir. (Bkz. Ek-1)

3.2.2. Dindarlık Ölçeği

Araştırmada kullanılan dindarlık ölçeği 1993 yılında Naci Kula tarafından 30 madde ve 6 boyutlu olarak geliştirilmiştir. Naci Kula'nın "Dindarlık Envanteri" adı altında "Kimlik ve Din" adlı doktora çalışmasında kullanmış olduğu ölçek 2008 yılında Aydemir tarafından bazı maddeler çıkarılarak 25 madde halinde yeniden örgütlenmiştir. Envanterde 6. madde olan "Cuma namazı kadın, erkek, çocuk, büyük her müslümana farzdır" ve 12. madde olan "Cuma namazlarına sürekli gidemiyorum" maddeleri daha çok erkeklere yönelik olduğundan, bu maddeler dindarlığın bilgi boyutu ile ilgili olarak "Hac ibadeti, maddi ve bedeni durumu müsait olanların yerine getirmesi gereken bir dini görevdir" ve "İnsan kazancının bir kısmını fakirlere zekat ve sadaka olarak vermelidir" şeklinde dönüştürülmüştür (Kula, 2001; Aydemir, 2008).

Ancak gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda bazı maddelerin faktör yükleri arasında 0,10 değerinden daha az bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler binişik maddeler olduğu için envanterden çıkarılmıştır (Can, 2022: 321-334; Vural, 2022: 146). Analiz sonucunda kullanılan envanterden 7 madde daha çıkarılarak 18 madde üzerinden veriler analiz edilmiştir. "Günlük hayatımda, yapacağım işlerde

Allah'ın nasıl davranmamızı istediğini düşünerek karar veriyorum", "Dini kuralların tam uygulanması halinde toplumdaki bütün haksızlıkların ve adaletsizliklerin ortadan kalkacağına inanıyorum", "Dini inançları olmayan bir kimse bana göre organlarından biri eksik olan insanlar gibidir", "Bizim Allah'tan geldiğimizi ve tekrar O'na döneceğimizi hatırladıkça ölümden pek korkmuyorum", "Dini inanç ve düşüncelerim olmasaydı hayat biçimim şimdikinden daha kötü olurdu", "Dini inançları olmayan insanların da ahlaklı bir hayat sürdürebileceklerine inanıyorum" ve "Dua ve ibadet olmasaydı, çoktan çıldırırdım!" sözü bana çok anlamsız görünüyor" maddeleri çıkarılarak analizler tekrar yapılmıştır.

Gerçekleştirilen faktör analizinde birinci faktör yükünün %30'dan fazla olması nedeniyle her bir boyutun ayrı ayrı incelenmesine gerek görülmemiştir. Bu bağlamda birinci faktör yükünün %55,94 olması nedeniyle ölçek tek boyutlu olarak kişilerin dindarlık düzeylerini kapsamaktadır. Ölçeğin toplam varyans oranının ise %64,07 olması dindarlık ölçeğinin toplam açıklayıcılık oranını iyi olduğunu göstermektedir (Vural, 2022: 152).

Kullanılan "Dindarlık Envanteri" 18 madde üzerinden değerlendirilirken, olumsuz maddeler, faktör analizi sonucunda çıkarıldığından dolayı kullanılmamıştır. Her bir madde kendi cevapları bağlamında "Kesinlikle katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" ve "Kesinlikle katılmıyorum" şeklinde 5'li likert tipi ölçekle analiz edilmiştir.

Her bir maddenin puanlaması ise "Kesinlikle katılıyorum" ve "Kesinlikle katılmıyorum" seçenekleri arasında olumlu maddeler 5 puan vermek şartıyla 5-1 arasında puanlandırılmıştır. Bu bağlamda kullanılan dindarlık envanterinden alınabilecek en yüksek puan (5x18) 90, en düşük puan ise (1x18) 18'dir. (Bkz. Ek-2)

3.2.2.1. Dindarlık Envanterinin Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Dindarlık Ölçeği'nin güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alpha katsayısı ,943 olarak tespit edilmiştir. Güvenirlik katsayısı olan Cronbach Alpha değerinin 1'e yakın olması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Can, 2022: 394).

3.2.2.2. Dindarlık Envanterinin Geçerliği

Faktör Analizi yapmanın ön şartı olan KMO ve Barlett's testleri yapılmıştır. Bu testler sonucunda KMO değeri ,961 ve Barlett değeri (sig) ise ,000 bulunmuştur. Bu bağlamda KMO değerinin 0,7'nin üzerinde olması iyi bir seviyede olduğunu

gösterirken, anlamlılık değerinin ise 0,05'ten küçük olması değişkenler arası güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Can, 2022: 329; Vural, 2022: 147-151).

Dindarlık Envanteri üzerinde gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda elde edilen birinci faktör yükleri şu şekildedir:

Tablo 3.1. Dindarlık Envanterinin 1. Faktör Yükleri

Dindarlık Envanteri	1. Faktör Yüğü
1- Allahın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiç şüphe duymuyorum.	,628
2- Çağdaş dünyada insanların karşılaştığı önemli sorunların çoğu, dini inançların ciddiye alınmamasından kaynaklanmaktadır.	,629
3- Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ayet ve surelerden meydana gelmiştir.	,641
4- Beş vakit namazı düzenli olarak kılıyorum.	,645
5- Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna inanıyor ve bu konuda hiç kuşku duymuyorum.	,872
6- Hac ibadeti, maddi ve bedeni durumu müsait olanların yerine getirmesi gereken bir dini görevdir.	,749
7- Namaz kılarken, dua ederken, oruçlu iken Allah'a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım.	,712
8- Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup ayetlerinin hepsinin gerçek olduğuna ve değişmeden günümüze ulaştığına inanıyorum.	,894
9- Dua hayatımda önemli bir yere sahiptir.	,832
10- Hz. Peygamber'in arkadaşlarına "ashab", ondan sonra devlet idaresinin başına geçen kimselere de "halife" denir.	,738
11- Orucumu aksatmadan tutarım.	,794
12- İnsan kazancının bir kısmını fakirlere zekat ve sadaka olarak vermelidir.	,772
13- "Cennet annelerin ayakları altındadır." sözü bana anlamlı geliyor.	,799
14- Ahiret gününe ve öldükten sonra tekrar dirileceğime inanıyor ve bu konuda hiç şüphe duymuyorum.	,860
15- Allah'ın beni her yerde gördüğüne inandığımdan günah işlemekten kaçmıyorum.	,755
16- İçki, kumar, faiz, falcılık, büyücülük ve domuz eti yemek büyük günahlardandır.	,850
17- Düzenli olarak Kur'an okurum.	,590
18- İbadetlerimi tam olarak yerine getirebilecek kadar bilgiye sahibim.	,584

3.2.3. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği

Araştırmada kullanılan "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği" (SDDÖ) 2008 yılında Yener Özen tarafından ABD'de sorumluluk üzerine yapılmış olan çalışmalar ve okul uygulama modelleri üzerine tarama yapılarak geliştirilmiştir. Özen tarafından geliştirilen ölçeğin amacı sorumluluk duygusunun kişilerin hayatlarındaki etkisini ve davranışlarına hangi ölçüde yansıdığını ölçmektir. Ölçeğin her bir maddesi sorumluluk kavramının hem duygu boyutunu, hem de davranış boyutunu birlikte ölçmeyi amaçlamaktadır. Toplamda 18 maddeden oluşan ölçek, kişilerin duygu boyutu ile sosyal durumlarda yaşanan sorumluluk duygusunu, davranış boyutu ile de duygu bağlamında ortaya çıkan sorumluluk davranışının yaşanma durumunu açığa çıkarmaktadır (Özen, 2013: 345-346). Sorumluluk ölçeği duygu ve davranış boyutu olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Aynı şekilde bu iki alt boyut ise kendi içerisinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Sorumluluk duygusu "kendine yönelik sorumluluk duygusu" ve "başkalarına yönelik sorumluluk duygusu", sorumluluk davranışı alt ölçeği ise aynı şekilde "kendine yönelik sorumluluk davranışı" ve "başkalarına yönelik sorumluluk davranışı" şeklinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Katılımcılar her bir soru için duygu ve davranış boyutlarını ifade etmek üzere "sorumluluk duyarım" ve "sorumlu davranırım" şıklarını işaretlemişlerdir.

Özen, araştırmacılar tarafından "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği"nin iki alt ölçek şeklinde kullanılabileceğini ifade etmektedir (Özen, 2013: 353). Araştırmada "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği" sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı olmak üzere iki alt ölçek şeklinde kullanılmıştır. Aynı şekilde gerekli test ve analizler de bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Nitekim insanın duygu ve davranış boyutları arasında farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Kullanılan ölçeğin 3. maddesi olan "Okuldaki sorunları çözmek için bir şeyler yapma konusunda", 7. maddesi olan "Sınıf arkadaşlarımla söylediklerimi dikkate alma konusunda" ve 15. maddesi olan "Sınavlarımda başarılı olma konusunda" ifadeleri yetişkinlere yönelik olmadığı düşünülerek revize edilmiştir. Maddeler asıl halleri korunarak orta yetişkinlik döneminin özellikleri bağlamında şu şekilde revize edilmiştir:

1. "Çalışma ortamındaki sorunları çözmek için bir şeyler yapma konusunda" (Madde 3)
2. "Çalışma arkadaşlarımla söylediklerimi dikkate alma konusunda" (Madde 7)

3. "İşlerimde başarılı olabilme konusunda" (Madde 15) sorumluluk duyarım veya sorumlu davranırım.

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği 4'lü likert tipi olarak değerlendirilmiş olup maddeler "Her zaman" için 4, "Sıklıkla" için 3, "Çok nadir" için 2, ve "Hiçbir zaman" için 1 puan olarak 1-4 arası puanlanmıştır. İki alt ölçek bağlamında duygu ve davranış ölçeklerinden ayrı ayrı alınabilecek en yüksek puan (4x18) 72, en düşük puan ise (1x18) 18'dir. (Bkz. Ek-3)

3.2.3.1. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanterinin Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği, Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı alt ölçekleri kapsamında ayrı ayrı güvenilirlik testlerine tabi tutulmuştur. Özen tarafından yapılan güvenilirlik testinde Cronbach Alpha katsayısı sorumluluk duygusu alt ölçeği için 0,85, sorumluluk davranışı alt ölçeği için ise 0,77 bulunmuştur (Özen, 2013: 351). Bu araştırma için gerçekleştirilen testlerde ise sorumluluk duygusu alt ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi sonucu Cronbach Alpha katsayısı ,875, sorumluluk davranışı alt ölçeğinde ise ,886 olarak tespit edilmiştir. Güvenirlik katsayısı olan Cronbach Alpha değerinin 1'e yakın olması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Can, 2022: 394).

3.2.3.2. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanterinin Geçerliliği

Faktör analizi yapmanın ön şartı olan KMO ve Barlett's testleri uygulanmıştır. Bu testler sonucunda sorumluluk duygusu alt ölçeğinin KMO değeri ,891 ve Barlett değeri (sig) ,000, sorumluluk davranışı alt ölçeğinin ise KMO değeri ,899 ve Barlett's değeri (sig) ise ,000 bulunmuştur. Bu bağlamda KMO değerinin 0,7'nin üzerinde olması iyi bir seviyede olduğunu gösterirken, anlamlılık değerinin ise 0,05 küçük olması değişkenler arası güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Can, 2022: 329; Vural, 2022: 147-151). Faktör analizi yapılırken ölçeğin yapısına uygun olarak faktör yükleri, duygu ve davranış boyutunu ifade etmek üzere iki sabit faktör olacak şekilde sınırlandırılmıştır (Can, 2022: 322).

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği üzerinde gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda elde edilen birinci faktör yükleri şu şekildedir:

Tablo 3.2. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin 1. Faktör Yükleri

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği	Sorumluluk Duygusu 1. Faktör Yüğü	Sorumluluk Davranışı 1. Faktör Yüğü
1- Bana güvenen insanları hayal kırıklığına uğrattığımda	,398	,463
2- Grup çalışmasında bana bir görev verildiğinde	,524	,511
3- Çalışma ortamındaki/Okuldaki sorunları çözmek için bir şeyler yapma konusunda	,605	,657
4- Verdiğim bir sözü tutma konusunda	,578	,627
5- Arkadaşlarımın sorunlarını çözmeye yardımcı olma konusunda	,633	,654
6- Birilerine karşılıksız yardım etme konusunda	,605	,644
7- Çalışma/Sınıf arkadaşlarımın söylediklerini dikkate alma konusunda	,629	,659
8- İşlerimi planlamam gerektiğinde	,667	,675
9- Eşyalarımı düzenli bir şekilde kullanma konusunda	,568	,557
10- Bir grupta görev almam gerektiğinde	,622	,660
11- Öz bakım görevlerimi yerine getirme konusunda	,619	,602
12- İnsanlara yardım derneklerine üye olma konusunda	,491	,470
13- Emanet edilen bir eşyaya sahip çıkma konusunda	,514	,589
14- Şehrimin ya da ülkemizin iyiliği için zaman ayırma konusunda	,558	,556
15- İşlerimde/Sınavlarımda başarılı olabilme konusunda	,634	,654
16- Toplum içinde konuşurken duygularımı kontrol etme konusunda	,655	,646
17- Toplumsal kurallara uymayan kişileri uyarma konusunda	,563	,593
18- Randevularıma zamanında gitme konusunda	,516	,503

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplamak amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, Dindarlık Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği 2022 yılında Samsun ve Ordu illerinden ikamet etmekte olan 365 yetişkine uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ile sınırlıdır. Uygulanan Form ve Ölçekler online olarak Google Docs uygulaması üzerinden uygulanmış ve kontrol edilmiştir.

Araştırmada nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmış olup uygulama sonucunda elde edilen veriler SPSS 22 paket programına girilerek analizleri yapılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda araştırmada kullanılan dindarlık envanterinin ve sorumluluk envanterinin değişkenleri normal dağılım göstermediği için Parametric testler yerine Non-parametric testler kullanılmıştır. Analizler yapılırken ikili gruplandırmalarda Mann Whitney U testi kullanılırken çoklu gruplandırmalarda Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır (Can, 2022). Kruskal Wallis H testi sonuçlarında gruplar arasındaki farklılıkları belirgin hale getirmek için yine ikili gruplandırmalar yapılarak Mann Whitney U testi uygulanmıştır (Can, 2022: 163). Yine dindarlık ve sorumluluk arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini ifade etmek üzere gerçekleştirilen Korelasyon analizinde Spearman Brown analizi aynı sebeplerden dolayı tercih edilmiştir (Korkmaz, 2022: 77-78).

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümü dört başlık altında incelenecektir. Birinci bölümde katılımcıların kişisel verileri yer almaktadır. İkinci bölümde katılımcıların bağımsız değişkenler bağlamında dindarlık düzeyleri değerlendirilirken üçüncü bölümde, yine bağımsız değişkenler bağlamında sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde ise orta yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin dindarlık düzeyleri ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki değerlendirilmektedir.

4.1. Ankete Katılan Kişilerin Sosyo-Demografik Yapısı

Araştırmanın bu bölümünde örneklem olarak belirlenen orta yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin kişisel verileri tablolar halinde yer alacaktır. Ayrıca bu araştırma pandemi dönemi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yapılan araştırma online ortamda yapılmış olup katılımcıların sosyo-demografik yapısında dengeli bir dağılımı elde etmek oldukça zor olmuştur. Bu noktada katılımcıların sosyo-demografik yapılarındaki dağılım pandemi koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

4.1.1. Cinsiyet

Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	N	%
1. Erkek	246	67,4
2. Kadın	119	32,6
Genel Toplam	365	100

Araştırmaya katılanların %67,4'ü erkeklerden, %32,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. (Tablo 4.1.)

4.1.2. Yaş Durumu

Tablo 4.2. Katılımcıların Yaş Dağılımları

Yaş	N	%
1. 35-40	116	31,8
2. 41-45	92	25,2
3. 46-50	68	18,6
4. 51-55	89	24,4
Genel Toplam	365	100

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu %31,8 oranla 35-40 yaş aralığındadır. Daha sonra sırasıyla %25,2 oranla 41-45 yaş aralığı, %24,4 oranla 51-

55 yaş aralığı ve %18,6 oranla 46-50 yaş aralığında bulunan katılımcılar takip etmiştir. (Tablo 4.2.)

4.1.3. Medeni Durum

Tablo 4.3. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Medeni Durum	N	%
1. Evli	338	92,6
2. Bekar	23	6,3
3. Diğer	4	1,1
Genel Toplam	365	100

Tablo 4.3.'de elde edilen verilere göre katılımcıların %92,6'lık gibi büyük bir oranla evli oldukları gözlemlenmektedir. Bu oranı takiben, %6,3'lük bir oranla medeni durumu bekar olanlar ve %1,1'lik bir oranla diğer grupta yer alanlar bulunmaktadır. (Tablo 4.3.)

4.1.4. Mesleki Durum

Tablo 4.4. Katılımcıların Mesleki Durumlarına Göre Dağılımları

Mesleki Durum	N	%
1. İşçi	24	6,6
2. Memur	248	67,9
3. Esnaf	22	6
4. Diğer	71	19,5
Genel Toplam	365	100

Tablo 4.4.'de elde edilen verilere göre katılımcıların %67,9'luk bir oranla memur oldukları gözlemlenmektedir. Bu oranı sırasıyla, %19,5'lik oranla diğer grupta yer alanlar, %6,6'lık oranla işçi olanlar ve %6'lık oranla esnaf olanlar oluşturmaktadır. Diğer grupta yer alanlar arasında burada belirtilen meslek grupları dışında yer alanlarla birlikte ev hanımlarının da yer aldığı düşünülmektedir. (Tablo 4.4.)

4.1.5. Gelir Durumu

Tablo 4.5. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dağılımları

Gelir Durumu	N	%
1. Çok İyi	7	1,9
2. İyi	127	34,8
3. Orta	216	59,2
4. Düşük	14	3,8
5. Çok Düşük	1	0,3
Genel Toplam	365	100

Tablo 4.5.'de elde edilen verilere göre katılımcıların %59,2'lik oranla orta düzeyde gelire sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu oranı takiben katılımcılar gelir durumlarını %34,8'lik oranla iyi, %3,8'lik oranla düşük, %1,9'luk oranla çok iyi ve %0,3'lük oranla çok düşük olarak belirtmişlerdir. (Tablo 4.5.)

4.1.6. Öğrenim Durumu

Tablo 4.6. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Öğrenim Durumu	N	%
1. Üniversite/Yüksekokul	301	82,5
2. Lise ve Dengi	40	11
3. Ortaokul	11	3
4. İlkokul	11	3
5. Okur-Yazar değil	2	0,5
Genel Toplam	365	100

Tablo 4.6.'da elde edilen verilere göre katılımcıların %82,5 gibi büyük bir oranla Üniversite/Yüksekokul mezunu oldukları gözlemlenmiştir. Daha sonra sırasıyla bu oranı %11'lik oranla Lise mezunları, %3'lük oranlarla ortaokul ve ilkokul mezunları ve %0,5'lik oranla okur-yazar olmayan katılımcılar izlemiştir. (Tablo 4.6.)

4.1.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yer

Tablo 4.7. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluklarını Geçirdikleri Yerlere Göre Dağılımları

Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yer	N	%
1. Köy	24	6,6
2. Kasaba	4	1,1
3. İlçe	143	39,2
4. İl	194	53,2
Genel Toplam	365	100

Tablo 4.7.'de elde edilen verilere göre katılımcıların %53,2'lik bir oranla ilde yaşadıkları tespit edilmiştir. Hemen ardından %39,2'lik oranla ilçede yaşamakta olanlar gelmektedir. Daha sonra ise sırasıyla %6,6'lık oranla köyde yaşayanlar ve %1,1'lik oranla kasabada yaşayanlar gelmektedir. (Tablo 4.7.)

4.2. Ankete Katılan Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

4.2.1. Cinsiyet Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada erkek ve kadınların dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki dindarlık envanterinin ortalama puanı üzerinden Non-parametric bir test olan Mann Whitney U testi ile ölçülmüştür. İstatistiki olarak p değerinin 0,05'ten küçük olması ($p < 0,05$)

anlamlılık ifade etmektedir (Kul, 2014: 12). Bu çerçevede gerçekleştirilen analiz sonucunda ($p=,002$) erkekler ile kadınların dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.8.)

Tablo 4.8. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	246	194,73	47902	11752	,002
Kadın	119	158,76	18892		

Tablo 4.8.'e göre erkeklerin dindarlık sıra ortalamaları kadınların dindarlık sıra ortalamalarına oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda "Cinsiyet faktörüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Yapıcı tarafından dindarlık-cinsiyet ilişkisi üzerine gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasına göre, Türk toplumunda dindarlığın boyutları çerçevesinde yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere oranla kısmen daha dindar oldukları ifade edilmektedir. Ancak genel çerçevede yapılan dindarlık-cinsiyet ilişkisi analizinde cinsiyet temelli bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu noktada dindarlık-cinsiyet ilişkisi peşin kabullerle ifade edilmemeli ve çok faktörlü etkilerin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Yapıcı, 2012).

Doğan ve Karaca tarafından bir diğer rastgele etkiler modelinde yapılan meta-analiz çalışmasına göre ise, "Thalheimer ve Cook'un (2002) sınıflandırmasına göre, cinsiyetin dindarlık üzerinde kadınlar lehine önemsiz düzeyde anlamlı etkisinin olduğu" sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kadınların bazı fitri özelliklerinden dolayı dine daha yatkın olabilecekleri ifade edilmektedir (Doğan ve Karaca, 2021).

Kaya ve Aydın tarafından üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada erkek öğrencilerin dini inanç puanları kız öğrencilerin dini inanç puanlarına oranla daha yüksek çıkmıştır (Kaya ve Aydın, 2011, s. 24).

Orta yetişkinlik döneminde yapılan bazı araştırmalara göre ibadethaneye devam noktasında bir artış olduğu ifade edilmektedir (Argyle and Beit-Hallahmi, 1992). Bu noktada Türk toplumunun ataerkil yapısı üzerinden değerlendirildiğinde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla ibadethaneye gittiği veya daha açık bir ifadeyle toplu ibadetlerde erkeklerin katılımının kadınlara oranla Türk toplumunda daha fazla olduğu düşünülürse erkeklerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek çıkmasında bir faktör olarak ifade edilebilir. Literatürde oluşturulan hipotezi

destekleyen bulgular bulunduğu gibi kadınların dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu veya elde edilen bulgu doğrultusunda erkeklerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmada kurulan hipotez oluşturulurken literatür dikkate alınmış olup bu yönde bir hipotez tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra bu durum ölçüm yapılan örneklemin kişisel, sosyal veya kültürel çevresine göre değişim gösterebilmektedir.

4.2.2. Yaş Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile yaş durumları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten küçük olması ($p=,004$) nedeniyle yaş grupları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.9.) Bu anlamlı farklılıkları ortaya çıkarmak üzere Mann Whitney U testi ile de yaş grupları arasında çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu farklılıkların A ile C yaş grupları, A ile D yaş grupları ve B ile C yaş grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4.9. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Yaş	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
35-40 (A)	116	158,36	3	13,404	,004	A-C
41-45 (B)	92	178,85				A-D
46-50 (C)	68	212,48				B-C
51-55 (D)	89	196,88				

Tablo 4.9.'a göre 35-40 yaş grubunda yer alan kişilerin dindarlık düzeyleri 41-45 ve 46-50 yaş gruplarında yer alan kişilere göre düşük çıkmıştır. Aynı zamanda 41-45 yaş grubunda yer alan kişilerin de 46-50 yaş grubunda yer alan bireylere göre daha düşük çıkmıştır. Bu bağlamda "Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

Bu dönemde özellikle yaş ile birlikte ibadethanelere devam sıklığının yanı sıra dua, dini değerlere yüklenen anlam, dine önem verme ve din ile ilgilenme gibi durumlarda artış olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda orta yetişkinlik döneminin son zamanlarında ibadetheneye devam sıklığının zirveye ulaştığı belirtilmektedir. Argyle ve Beit-Hallahmi yaptıkları çalışma sonucunda yaş ile birlikte dindarlığın arttığı sonucuna ulaşmışlardır. (Argyle and Beit-Hallahmi, 1992: 328-329).

Gezenler tarafından yapılan araştırmada ise bireylerin dindarlık düzeyleri ile yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Gezenler, 2019: 40-41).

Genel hatlarıyla kişilerin dindarlık düzeyleri yaş ile birlikte artış göstermektedir. Kişilerin dindarlık düzeylerindeki yaş ile birlikte gözlemlenen artış orta yetişkinlik döneminde kişilerde ortaya çıkan fiziksel, bilişsel ve psikolojik özelliklerin önceki dönemlere göre farklılaşmasıyla ifade edilebilir. Nitekim hayatın faniliği, anlam arayışı, yaşlılık ve ölüm gibi gerçekler kişilerin dine ve dini değerlere bağlılığının yaş olgusunun ilerlemesiyle birlikte arttığını göstermektedir. Bu durumda oluşturulan hipotezin doğrulanması gelişim basamakları ve din ilişkisi çerçevesinde literatürle de elde edilen bulgunun uyuştuğunu göstermektedir.

4.2.3. Medeni Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile medeni durumları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten küçük olması ($p=,007$) nedeniyle medeni durum grupları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.10.) Bu anlamlı farklılığı ortaya çıkarmak üzere Mann Whitney U testi ile de medeni durum grupları arasında çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu farklılığın A ile B medeni durum grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4.10. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Medeni Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x^2	p	Anlamlı Fark
Evli (A)	338	186,52	2	10,045	,007	A-B
Bekar (B)	23	120,17				
Diğer (C)	4	246,50				

Tablo 4.10.'a göre evli olan kişilerin dindarlık düzeyleri ile bekar olan kişilerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. Bu bağlamda evli olan kişilerin dindarlık düzeyleri bekar olan kişilere göre daha yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak "Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla dindarlık düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

Yoğurtcu tarafından yapılan araştırmada bireylerin dindarlık düzeylerinin medeni duruma göre farklılaştığı ve evli bireylerin dindarlık düzeylerinin bekar bireylere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum evli bireylerin

çocuklarını iyi yetiştirme isteği, onlara örnek olma isteği ve evliliğin düzenli bir hayat sunması şeklinde açıklanmıştır (Yoğurtcu, 2009: 54-55).

Ayten tarafından gerçekleştirilen çalışmada da bu araştırmada oluşturulan hipotez doğrultusunda, evli olanların bekarlara oranla dindarlık eğilimi daha yüksektir sonucu elde edilmiştir. Evli bireylerin komşuluk ilişkilerine riayet etmeleri, muhtaçlara yardım etmeye eğilimli olmaları ve dini ritüelleri yerine getirmede daha istekli olmaları elde edilen bulgunun nedeni olarak ifade edilmektedir (Ayten, 2009: 129).

Turan tarafından yapılan çalışmada ise dindarlığın inanç ve bireysel etki boyutunda anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak sosyal etki ve bilgi/ibadet boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel dindarlık düzeyi çerçevesinde de evli bireylerin bekar bireylere oranla daha dindar oldukları ifade edilmektedir (Y. Turan, 2017: 161-162).

Medeni durum ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların çoğunda bu araştırmada oluşturulan hipotezi doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum yukarıda ifade edilen durumlarla ilişkili olarak açıklanırken aynı zamanda bekarların düzensiz bir hayata sahip olmalarının da bekarların dindarlık düzeylerini etkilediği şeklinde ifade edilmektedir (Ayten, 2009: 129).

Elde edilen bu sonuç, genel hatlarıyla evli bireylerin daha düzenli bir hayata sahip olmaları ve daha fazla sorumluluklarının farkında olmaları ile ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede evli bireylerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olması aile içi sorumluluk bilinçlerinin yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir. Hayata ve aileye dair sorumluluklarının bilincinde olduğu düşünülen evli bireylerin dini sorumluluklarının da farkında oldukları ifade edilebilir.

4.2.4. Mesleki Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile meslek durumları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten küçük olması ($p=,005$) nedeniyle meslek grupları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.11.) Bu anlamlı farklılığı ortaya çıkarmak üzere Mann Whitney U testi ile de meslek grupları arasında çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu farklılıkların A ile B ve A ile D meslek grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4.11. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Meslek Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x ²	p	Anlamlı Fark
İşçi (A)	24	118,33	3	13,055	,005	A-B
Memur (B)	248	193,92				A-D
Esnaf (C)	22	172,66				
Diğer (D)	71	169,93				

Tablo 4.11.'e göre meslek grupları arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda gruplar arasında gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonucunda işçi ile memur grupları ve işçi ile diğer kategorisinde yer alanlar arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Memur ve diğer grupta yer alan bireylerin dindarlık düzeylerinin işçi grubunda yer alan bireylere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda "Meslek durumuna göre memur ve esnaf olan bireylerin işçi ve diğer grupta olan bireylere göre dindarlık düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez memur-işçi grupları özelinde doğrulanmıştır.

Gezenler'in orta yetişkinlik dönemi üzerine yapmış olduğu çalışmasında meslek durumu ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Araştırmaya göre memur grubunda yer alan bireylerin işçi, esnaf ve diğer gruplarda yer alan bireylere oranla daha düşük çıkmıştır (Gezenler, 2019: 42-43).

Güven'in yapmış olduğu araştırma sonucunda ise emekliler ve ev hanımları lehine bir sonuç çıkmıştır. Özellikle ev hanımlarının ve emeklilerin dindarlık düzeylerinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Güven, 2019: 198-199). Bu araştırmada da elde edilen bulgularda diğer grup üyeleri içerisinde ev hanımları da bulunmaktadır. Nitekim diğer grup üyelerinin de dindarlık düzeyleri işçi grubunda yer alan bireylere oranla daha yüksek çıkmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuca göre memur grubunda yer alan bireylerin dindarlık düzeylerinin işçi grubuna oranla daha yüksek çıkmasının nedeni memurların düzenli bir hayat standardına sahip olmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda işçi grubunda yer alanların dindarlık düzeylerinin memurlara oranla düşük çıkması ise ağır, zor çalışma şartları ve çalışma sürelerinin uzun olması ile ilişkilendirilebilir.

4.2.5. Gelir Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile gelir durumları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten küçük olması

($p=,001$) nedeniyle gelir durum grupları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.12.) Bu anlamlı farklılığı ortaya çıkarmak üzere Mann Whitney U testi ile de gelir durum grupları arasında çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu farklılığın B ile C gelir durum grupları, B ile D gelir durum grupları ve C ile D gelir durum grupları arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4.12. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dindarlık Düzeyleri

Gelir Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Çok İyi (A)	7	170,21	4	19,987	,001	B-C
İyi (B)	127	208,57				B-D
Orta (C)	216	173,43				C-D
Düşük (D)	14	96,86				
Çok Düşük (E)	1	298,00				

Tablo 4.12.'ye göre gelir durumları iyi olan kişilerin orta ve düşük gelirli kişilere göre dindarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca gelir durumu orta seviyede olan kişilerin düşük seviyede olan kişilere göre dindarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlara göre gelir durum düzeyi sırasıyla düşük, orta ve iyi olan kişilerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre gelir seviyesi yükseldikçe kişilerin dindarlık düzeylerinde bir artış gözlemlenmiştir. Sonuç olarak "Gelir durumuna göre orta seviyede geliri olan bireylerin dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Aydemir tarafından ilk yetişkinlik dönemi dindarlık ve mutluluk ilişkisi üzerine gerçekleştirilen araştırmada katılımcılardan gelir durumu iyi olanların dindarlık düzeyleri diğer gelir durum gruplarına oranla daha yüksek çıkmıştır (Aydemir, 2008: 51).

Kımtar tarafından benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi üzerine yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ile aile gelir durumları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Buna göre ailelerin gelir düzeyleri arttıkça öğrencilerin dindarlık puanlarının arttığı ve ailelerin gelir düzeyleri düştükçe öğrencilerin dindarlık puanlarının da düştüğü tespit edilmiştir (Kımtar, 2008: 194-196).

Koç tarafından demografik özellikler ve dindarlık ilişkisi üzerine yapılan araştırmada sosyo-ekonomik durum ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak puan ortalamaları üzerinden yapılan

değerlendirmelerde alt düzeyde sosyo-ekonomik özelliği taşıyan bireylerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu da ifade edilmiştir (M. Koç, 2010: 228).

İlgili hipotez oluşturulurken orta gelirli bireylerin itidalli ve muhafazakar bir hayata sahip oldukları varsayılmıştır. Ayrıca Onay'ın (2004) gerçekleştirmiş olduğu araştırmada orta gelirli ailelerin çocuklarının diğer gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarına oranla daha dindar oldukları sonucuna da ulaşılmıştır (Onay, 2004: 115-116; Kurt, 2009: 19). Aynı zamanda özellikle araştırmanın ele aldığı orta yetişkinlik döneminin özellikleri de dikkate alınmıştır. Bu noktada orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin mesleki açıdan iyi bir konumda oldukları literatürde ifade edilmektedir. Nitekim meslek basamaklarını yükselmiş olan bireylerin aynı zamanda ekonomik anlamda da orta veya iyi bir durumda olduğu düşünülebilir. Bu noktada elde edilen sonuca göre katılımcıların çoğunluğunun memur grubundan olması ve eğitim düzeylerinin yüksek olması nedeniyle gelir durumları da orta ve iyi olarak tespit edilmiştir. Buna göre elde edilen sonuç araştırmanın örnekleme bağlamında değerlendirilmelidir.

4.2.6. Öğrenim Durumuna Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile öğrenim durumları arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten büyük olması ($p=,289$) nedeniyle öğrenim durumları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.13.)

Tablo 4.13. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri

Öğrenim Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Üniversite/Yükseköğretim (A)	301	183,51	4	4,982	,289	-
Lise ve Dengi (B)	40	171,86				
Ortaokul (C)	11	221,91				
İlkokul (D)	11	151,32				
Okur-Yazar Değil (E)	2	288,75				

Tablo 4.13.'e göre kişilerin dindarlık düzeyleri ile öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bağlamda "Öğrenim durumuna göre üniversite mezunu olanların diğer bireylere göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. İlgili hipotez oluşturulurken literatür dikkate alınmıştır.

Güven yapmış olduğu araştırmada bireylerin öğrenim durumları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonucunda öğrenim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır (Güven, 2019: 193).

Koç tarafından yapılan araştırmada ise bireylerin öğrenim durumları ile dindarlık düzeyleri arasında önemli düzeyde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak öğrenim durumu gruplarının puan ortalamaları üzerinden yapmış olduğu değerlendirmelerde özellikle iç güdümlü dindarlarda öğrenim durumu en düşük olanların en yüksek puanı aldığını ifade etmektedir (M. Koç, 2010: 229-230). Bu bağlamda araştırmada elde edilen sonuca göre katılımcı sayısı çok düşük olmasına rağmen en yüksek sıra ortalamasına okur-yazar olmayan bireylerin sahip olduğu ifade edilebilir.

Ayten'in gerçekleştirdiği araştırmada da bireylerin öğrenim durumları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre üniversite ve üzeri tahsili olan bireylerin dindarlık puanları en yüksek çıkmıştır (Ayten, 2009: 137-138). Bu araştırmada da istatistiki olarak anlamlı bir farklılık elde edilmemesine rağmen öğrenim durumu grupları içerisinde oluşturulan hipotezin aksine üniversite/yüksekokul mezunlarının da göz ardı edilemeyecek seviyede dindarlık puanlarına/sıra ortalamalarına sahip oldukları ifade edilebilir.

4.2.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçtiği Yere Göre Kişilerin Dindarlık Düzeyleri

Araştırmada kişilerin dindarlık düzeyleri ile hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak üzere Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin 0,05'ten büyük olması (p=,583) nedeniyle hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.14.)

Tablo 4.14. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Dindarlık Düzeyleri

Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yer	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Köy (A)	24	192,56	3	1,948	,583	-
Kasaba (B)	4	126,00				
İlçe (C)	143	188,06				
İl (D)	194	179,27				

Tablo 4.14.'e göre kişilerin hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu bağlamda "Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Ayten'in araştırması sonucunda bireylerin hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile dindarlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. İlde ve köy/kasabada yaşayanların ilçede yaşayanlara oranla dindarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Ancak dini tutum ve davranışların göstergesi olan ortalama değerlerde anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (Ayten, 2009: 134-135).

İlgili hipotez oluşturulurken literatürde var olan yaygın görüş dikkate alınmıştır. Ancak araştırmada elde edilen sonuç üzerinde günümüz dünya şartlarının etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim globalleşen dünyada hızlı teknolojik gelişmelerin yaşanması ve eğitimin her yerde sürdürülebilir olması anlamlı bir farklılık olmamasına neden olmuş olabilir. Açık bir ifadeyle ilde yaşayan birey ile köyde yaşayan birey artık aynı anda aynı şeylere tanıklık edebilmekte veya aynı bilgiye sahip olabilmektedir. Bunun yanı sıra ilde yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve dini etkinlikler bağlamında alternatifi ve imkanı daha çok olsa da özellikle pandemi sürecinin etkisiyle sosyal medya aracılığıyla birçok dini faaliyet ve aktarım yapılabilmektedir. Ayrıca günümüzde kırsal kesimde nüfus oranının daha az olduğu ve kırsaldan kente göçün gerçekleşmesiyle aradaki farklılaşmanın ortadan kalktığı da düşünülebilir.

4.3. Ankete Katılan Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

4.3.1. Cinsiyet Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada erkek ve kadınların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Mann Whitney U testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerlerinin 0,05'ten küçük olması ($p=,020/p=,001$) nedeniyle erkekler ile kadınların sorumluluk düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. (Tablo 4.15. ve Tablo 4.16.)

Tablo 4.15. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	246	191,90	47207,00	12448	,020
Kadın	119	164,61	19588,00		

Tablo 4.16. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	246	195,47	48086,00	11569	,001
Kadın	119	157,22	18709,00		

Tablo 4.15. ve Tablo 4.16.'ya göre erkeklerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri kadınların sorumluluk duygu ve davranış düzeylerine oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda "Cinsiyet faktörüne göre kadınların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Tellioğlu tarafından yapılan araştırmada cinsiyet faktörü ile sorumluluk ölçeğinin alt boyutları olan sorumluluk duygu ve davranışı arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tellioğlu, 2015: 30-31).

Turan'ın yapmış olduğu araştırma sonucunda kadınların sorumluluk duygusu alt boyutunda kadınlar lehine anlamlı bir farklılık olmakla birlikte sorumluluk davranışı alt boyutunda anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir (Ş. Turan, 2019: 41-42).

Cengil'in İlahiyat fakültesi öğrencileri üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda cinsiyet faktörü ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir (Cengil, 2015: 16).

Özen'in gerçekleştirmiş olduğu araştırmada cinsiyet faktörü ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında kişisel ve sosyal sorumlulukları bağlamında kızların lehine bir sonuç olsa da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir (Özen, 2009: 173).

İlgili hipotez oluşturulurken literatürde elde edilen sonuçlar ve kadınların fitri özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Ancak araştırmaya katılan bireyler Türk toplumu üzerinden düşünüldüğünde erkeklerin kadınlara oranla sorumluluk alanlarının daha fazla olması sorumluluk düzeylerinin daha yüksek çıkmasına sebep olmuş olabilir. Bu noktada ataerkil bir yapıya sahip olan Türk toplumunda erkeklerin aileye bakmak, evi geçindirmek, çocuklarının eğitimiyle ilgilenmek ve eşinin ihtiyaçlarını gidermek gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Elde edilen sonuç üzerinde bu durumun etkili olduğu düşünülmekle birlikte kadınların da aile içi iletişimi sağlamak, çocuklarını yetiştirmek veya ev ekonomisine katkı sağlamak gibi birçok sorumluluklarının olduğu ifade edilebilir.

4.3.2. Yaş Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada kişilerin yaş durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da 0,05'ten büyük olması ($p=,281/p=,109$) nedeniyle yaş grupları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.17. ve Tablo 4.18.)

Tablo 4.17. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Yaş	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
35-40 (A)	116	172,76	3	3,829	,281	-
41-45 (B)	92	191,72				
46-50 (C)	68	199,10				
51-55 (D)	89	175,02				

Tablo 4.18. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Yaş	N	Sıra Ortalaması	sd	x ²	p	Anlamlı Fark
35-40 (A)	116	166,73	3	6,055	,109	-
41-45 (B)	92	191,37				
46-50 (C)	68	203,67				
51-55 (D)	89	179,76				

Tablo 4.17. ve Tablo 4.18.'e göre kişilerin yaş durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Tellioğlu'nun yapmış olduğu araştırmada yaş faktörü ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tellioğlu, 2015: 32).

Turan tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise yaş faktörü ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir (Ş. Turan, 2019: 42).

Elde edilen bu sonuca göre orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin 35'li yaşlardan itibaren kendi hayatlarına yönelik sorumlulukları üstlendiğini göstermektedir. Ancak istatistiki olarak anlamlı bir fark olmamasına rağmen katılımcıların sorumluluk duygusu ve davranışı envanterinden aldıkları sıra ortalamaları incelendiğinde ilgili hipotezin hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda bu çerçevede desteklendiği ifade edilebilir.

4.3.3. Medeni Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Araştırmada kişilerin medeni durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da 0,05'ten büyük olması (p=,7120/p=,907) nedeniyle medeni durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.19. ve Tablo 4.20.)

Tablo 4.19. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Medeni Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x ²	p	Anlamlı Fark
Evli (A)	338	182,18	2	,657	,720	-
Bekar (B)	23	188,02				
Diğer (C)	4	223,25				

Tablo 4.20. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Medeni Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x ²	p	Anlamlı Fark
Evli (A)	338	182,73	2	,195	,907	-
Bekar (B)	23	182,96				
Diğer (C)	4	206,13				

Tablo 4.19. ve Tablo 4.20.'ye göre kişilerin medeni durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Tellioğlu'nun çalışmasında medeni durum ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre sorumluluk duygusu bağlamında medeni durum gruplarından en yüksek puanı evli bireylerin aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk davranışı çerçevesinde ise medeni durum gruplarından diğer grup içerisinde yer alan bireylerin en yüksek puanı aldığı ifade edilmiştir (Tellioğlu, 2015: 32-33).

Ercan tarafından öğretmenler üzerine yapılan araştırmada, bireylerin medeni durumlarına göre sosyal sorumluluk boyutlarına yönelik görüşlerinde farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir (Ercan, 2009: 91).

İlgili hipotez oluşturulurken orta yetişkinlik döneminin özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle litaretürde evli bireylerin sorumluluklarının daha fazla olması ve daha düzenli bir hayata sahip olmaları hipotezin bu yönde oluşturulmasında etkili olmuştur. Ancak orta yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin genel hatlarıyla sorumluluk bilincine sahip oldukları da belirtilmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuca göre bireylerin sorumluluk düzeyleri arasında farklılığın oluşmaması bireysel sorumluluk bağlamında değerlendirilebilir.

4.3.4. Mesleki Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada kişilerin mesleki durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da 0,05'ten büyük olması ($p=,543/p=,526$) nedeniyle medeni durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.21. ve Tablo 4.22.)

Tablo 4.21. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Meslek Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x^2	p	Anlamlı Fark
İşçi (A)	24	197,46	3	2,145	,543	-
Memur (B)	248	181,49				
Esnaf (C)	22	208,43				
Diğer (D)	71	175,52				

Tablo 4.22. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Meslek Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x^2	p	Anlamlı Fark
İşçi (A)	24	191,04	3	2,228	,526	-
Memur (B)	248	180,85				
Esnaf (C)	22	213,50				
Diğer (D)	71	178,35				

Tablo 4.21. ve Tablo 4.22.'ye göre kişilerin meslek durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Meslek durumuna göre memur, esnaf ve işçi olan bireylerin diğer grupta olan bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Tellioğlu tarafından gerçekleştirilen araştırmada meslek durumu grupları ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir (Tellioğlu, 2015: 34).

İlgili hipotez oluşturulurken çalışan grup olarak nitelendirebileceğimiz memur, esnaf ve işçi meslek durumu gruplarının sorumluluk duygu ve davranış düzeylerinin daha yüksek olacağı düşünülmüş olup çalışan grup içerisinde yer alan bireylerin

görev bilincine sahip olmak, aile ekonomisini düşünmek ve aileyi geçindirmek gibi belirli sorumlulukları yerine getirdikleri varsayılmıştır.

4.3.5. Gelir Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada kişilerin gelir durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da 0,05'ten büyük olması ($p=,079/p=,253$) nedeniyle gelir durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.23. ve Tablo 4.24.)

Tablo 4.23. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Gelir Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Çok İyi (A)	7	169,79	4	8,378	,079	-
İyi (B)	127	199,23				
Orta (C)	216	177,72				
Düşük (D)	14	122,21				
Çok Düşük (E)	1	205,00				

Tablo 4.24. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Gelir Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Çok İyi (A)	7	171,50	4	5,351	,253	-
İyi (B)	127	197,50				
Orta (C)	216	177,25				
Düşük (D)	14	142,79				
Çok Düşük (E)	1	227,00				

Tablo 4.23. ve Tablo 4.24.'e göre kişilerin gelir durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Gelir durumuna göre çok düşük/düşük seviyede geliri olan bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Cengil tarafından yapılan araştırmada gelir durumu ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir (Cengil, 2015: 16).

Tellioğlu'nun yaptığı çalışmada da gelir durumu ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir (Tellioğlu, 2015: 35).

Turan, gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında sorumluluk duygusu ve davranışı ile gelir durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir (Ş. Turan, 2019: 46).

Özen tarafından öğrenciler üzerine gerçekleştirilen çalışmada gelir durumu ile kişisel ve sosyal sorumluluk arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerden alt gelir düzeyindeki öğrencilerin en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre gelir düzeyi düşüğe öğrencilerin kişisel ve sosyal sorumluluk düzeyleri artmaktadır (Özen, 2009: 185).

İlgili hipotez oluşturulurken gelir düzeyi düşük olan bireylerin yaşamış oldukları ekonomik problemlerin psikolojik olarak bireyleri olumsuz etkileyebileceği düşünülmüş, özellikle araştırma kapsamında sorumluluk duygusu ve davranışı açısından eksikliklerin gözlemlenebileceği varsayılmıştır.

4.3.6. Öğrenim Durumuna Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada kişilerin öğrenim durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da 0,05'ten büyük olması ($p=,684/p=,645$) nedeniyle öğrenim durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.25. ve Tablo 4.26.)

Tablo 4.25. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Öğrenim Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x²	p	Anlamlı Farklılık
Üniversite/Yükseköğretim (A)	301	181,38	4	2,285	,684	-
Lise ve Dengi (B)	40	180,36				
Ortaokul (C)	11	212,05				
İlköğretim (D)	11	192,73				
Okur-Yazar Değil (E)	2	266,50				

Tablo 4.26. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Öğrenim Durumları	N	Sıra Ortalaması	sd	x ²	p	Anlamlı Farklılık
Üniversite/Yükseköğretim (A)	301	181,70	4	2,496	,645	-
Lise ve Dengi (B)	40	175,13				
Ortaokul (C)	11	218,50				
İlkokul (D)	11	200,68				
Okur-Yazar Değil (E)	2	243,75				

Tablo 4.25. ve Tablo 4.26.'ya göre kişilerin öğrenim durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Öğrenim durumuna göre üniversite mezunu olanların diğer bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Ercan tarafından öğretmenler üzerine yapılan araştırmada öğrenim durumlarının sosyal sorumluluk üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ortaya koymadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sosyal sorumluluğun model olma boyutunda lisans öncesi ile lisans öğrenimi görmüş öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu da tespit edilmiştir (Ercan, 2009: 96).

Tellioğlu yaptığı araştırmada sorumluluk duygusu ve davranışı ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılık oluştuğunu tespit etmiştir. Bu araştırmaya göre sorumluluk duygusu puanı en yüksek olan grup okur-yazar olmayan bireyler olarak tespit edilmiştir. Sorumluluk davranışı puanı en yüksek olan grup aynı şekilde okur-yazar olmayan bireyler olarak tespit edilmiştir (Tellioğlu, 2015: 36).

Bu araştırmada katılımcıların sorumluluk duygusu ve davranışı ile öğrenim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ancak ilgili hipotez oluşturulurken üniversite mezunlarının eğitim seviyelerinin ve bilinç düzeylerinin yüksek olması nedeniyle sorumluluk duygusu ve davranış düzeylerinin diğer öğrenim durumu gruplarına oranla daha yüksek olabileceği varsayılmıştır.

4.3.7. Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yere Göre Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri

Araştırmada kişilerin hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yer ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişki sorumluluk envanterinin alt boyutları olan sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı ölçeklerinin ayrı ayrı ortalama puanları üzerinden Non-parametric bir test olan Kruskal Wallis H testi ile ölçülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonucunda p değerinin her iki boyutta da

0,05'ten büyük olması ($p=,152/p=,269$) nedeniyle hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yer ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. (Tablo 4.27. ve Tablo 4.28.)

Tablo 4.27. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Sorumluluk Duygu Düzeyleri

Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yer	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Köy (A)	24	144,92	3	5,290	,152	-
Kasaba (B)	4	197,13				
İlçe (C)	143	194,71				
İl (D)	194	178,79				

Tablo 4.28. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yere Göre Sorumluluk Davranış Düzeyleri

Hayatlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yer	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Farklılık
Köy (A)	24	152,67	3	3,932	,269	-
Kasaba (B)	4	200,00				
İlçe (C)	143	193,72				
İl (D)	194	178,50				

Tablo 4.27. ve Tablo 4.28.'e göre kişilerin gelir durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında hem duygu boyutunda hem de davranış boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda "Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır.

Cengil tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonucuna göre sorumluluk duygusu ve davranışı ile bireylerin yerleşim yerleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Cengil, 2015: 16).

Tellioğlu'nun çalışmasına göre bireylerin hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yer ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmemektedir (Tellioğlu, 2015: 37).

İlgili hipotez oluşturulurken ilde yaşayan bireylerin hem bireysel hem de sosyal anlamda diğer yerleşim yeri gruplarına oranla daha fazla aktif olmaları veya daha fazla toplumsallık olgusuyla karşı karşıya olmaları ve buna bağlı olarak daha fazla sorumluluklarının olması göz önünde bulundurulmuştur. Ancak elde edilen sonuca göre yerleşim yeri ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında istatistiki olarak

anlamli bir farklılık tespit edilmemiş olup bireysel sorumluluğun elde edilen sonuç üzerinde etkili olduğu düşünölmektedir.

4.4. Orta Yetişkinlik Dönemindeki Kişilerin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Düzeyleri ile Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Araştırmada dindarlık ve sorumluluk arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek üzere korelasyon analizi uygulanmıştır. SPSS programı ile yapılan analizler sonucunda ölçeklerimizin normal dağılım göstermemesinden dolayı Spearman Brown analizi tercih edilmiştir.

Tablo 4.29. Sorumluluk Duygusu ve Dindarlık İlişisini Gösteren İstatistiksel Analiz

		Dindarlık	Sorumluluk Duygusu
Dindarlık	r	1	,332**
	p	.	,000
Sorumluluk Duygusu	r	,332**	1
	p	,000	.

Tablo 4.30. Sorumluluk Davranışı ve Dindarlık İlişisini Gösteren İstatistiksel Analiz

		Dindarlık	Sorumluluk Davranışı
Dindarlık	r	1	,336**
	p	.	,000
Sorumluluk Davranışı	r	,336**	1
	p	,000	.

365 kişinin katıldığı bu araştırmada, sorumluluk duygusu ve davranışı ile dindarlık arasında (p (sig) değerine bakarak) oldukça anlamlı bir ilişki olduğu görölmektedir ($p < ,01$). Sorumluluk ve dindarlık arasında hem duygu hem davranış boyutunda pozitif yönde ve orta düzeyde ($r = ,332$ / $r = ,336$) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda dindarlık veya sorumluluk arttıkça sorumluluk veya dindarlığın arttığı ifade edilebilir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bu sonuca göre "Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.

Sorumluluk duygu ve davranışı ile dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmasının birçok nedeni olabilir. Dinlerin yapı taşlarından biri olan sorumluluk, aynı zamanda bireysel ruh sağlığının ve toplumsal düzeninin sağlanması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bireylerin kendilerine, ailelerine, toplumlarına ve inanmış oldukları dinlerin yaratıcılarına karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu

sorumluluklarını yerine getiren bireyler bir anlamda bireysel ve toplumsal düzene katkı sağlamakla birlikte inandıkları dinlerin yaratıcılarına karşı da huzurlu bir konumu tercih etmiş olacaktırlar. Sorumluluk bilincine sahip olan birey hem gündelik hayatı içerisinde kendi üzerine düşen görevleri hem de inanmış olduğu dinin ona emretmiş olduğu görevleri yerine getirecektir. Bu bağlamda sorumluluk duygusu ve davranışı ile dindarlık arasında tespit edilen pozitif ilişkinin kuvvetli bir anlam ağına sahip olduğu ifade edilebilir.

Sorumluluk ve Dindarlık ilişkisi üzerine Telliöğlu (2015), Cengil (2015) ve Turan (2019) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda da sorumluluk ve dindarlık arasında sıkı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada oluşturulan hipotezin diğer araştırmalar çerçevesinde de doğrulandığı, sorumluluk ile dindarlık arasında çok boyutlu ve yüksek düzeyde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin bazı bağımsız değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki durum, gelir durumu ve hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer) erevesinde sorumluluk ve dindarlık düzeyleri incelenerek aralarındaki ilişki açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda hipotezler ve değişkenlerle ilgili elde edilen sonuçlara göre:

1. "Cinsiyet faktörüne göre bireylerin dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Elde edilen sonuca göre erkeklerin dindarlık düzeyleri kadınlara oranla daha yüksek çıkmıştır.

2. "Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Doğrulan hipotez sonucunda yaş artışı ile birlikte dindarlık düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. "Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla dindarlık düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Bu sonuca göre evli olan bireylerin bekar olan bireylere oranla dindarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır.

4. "Meslek durumuna göre memur ve esnaf olan bireylerin işçi ve diğer grupta olan bireylere göre dindarlık düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez memur bireyler ozelinde doğrulanmıştır. Araştırmaya göre daha çok memur meslek grubunda yer alan bireylerin dindarlık düzeylerinin işçi meslek grubunda yer alan bireylere oranla dindarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır.

5. "Gelir durumuna göre orta seviyede geliri olan bireylerin dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Elde edilen sonuca göre düşük, orta ve iyi gelir durumları ozelinde bireylerin dindarlık düzeylerinde gelir durum düzeyleri arttığı bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

6. "ğrenim durumuna greniversite mezunu olanların diğer bireylere göre dindarlık düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların öğrenim durumları ile dindarlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

7. "Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların dindarlık düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Bu bağlamda katılımcıların hayatlarının büyük çoğunluğunu

geçirdikleri yer ile dindarlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

8. "Cinsiyet faktörüne göre kadınların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Araştırma sonucunda erkeklerin kadınlara oranla sorumluluk duygusu ve davranış düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

9. "Yaş faktörüne göre bireylerin 35-40'lı yaşlarda 40'tan sonrasına göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Elde edilen sonuca göre katılımcıların yaş durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

10. "Medeni durumuna göre evli olanların bekar veya boşanmış olanlara oranla sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Bulgulara göre katılımcıların medeni durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

11. "Meslek durumuna göre memur, esnaf ve işçi olan bireylerin diğer grupta olan bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Bu sonuca göre katılımcıların mesleki durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

12. "Gelir durumuna göre çok düşük/düşük seviyede geliri olan bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha düşüktür" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların gelir durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

13. "Öğrenim durumuna göre üniversite mezunu olanların diğer bireylere göre sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Elde edilen sonuca göre katılımcıların öğrenim durumları ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

14. "Hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yere göre ilde yaşayanların sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri diğer bireylere oranla daha yüksektir" şeklindeki hipotez doğrulanmamıştır. Bu sonuca göre katılımcıların hayatlarının

büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

15. "Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır" şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Araştırmada sorumluluk duygusu ve davranış ile dindarlık arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemini oluşturan "Orta yetişkinlik dönemindeki bireylerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?" sorusu oluşturulan hipotez doğrultusunda sonuçlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler sadece bu araştırma ile sınırlı olmakla birlikte her araştırma sonucunda farklı neticeler alınabileceği göz ardı edilmemelidir. Aynı konuda yapılacak araştırmalarda özellikle orta yetişkinlik döneminde ortaya çıkan kriz evresi (orta yaş krizi) ile sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkinin araştırılması ve kriz evresi ile ilgili sorumluluğun ve dindarlığın olumlu-olumsuz etkilerinin incelenmesi literatür açısından önemli olacaktır. Bu bağlamda "Orta yaş krizi yaşayan bireylerin sorumluluk ve dindarlık düzeyleri ile yaşadıkları kriz evresi arasında nasıl bir ilişki vardır?" veya "Orta yaş krizi yaşayan bireylerin sorumluluk ve dindarlık düzeyleri kriz evresine hangi yönde etki etmektedir?" şeklindeki problemler araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, A. A. (1987). *Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aksoy, M. (2022). *Sınıf Öğretmenlerinin "Sorumluluk" Değerinin Öğretimine İlişkin Bakış Açılarının İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Altuntaş, H. (2020). "Kur'an'a Göre İnsanın Hak ve Sorumlulukları". Elif Erdem (ed.), *Sorumluluk Bilinci* (s. 13-22). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Apaydın, H. (2016). *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları.
- Argyle, M., and Beit-Hallahmi, B. (1992). Yaş ve Din, Abdurrahman Kurt (çev.), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 4 (4). 319-331.
- Aydemir, R. (2008). *Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aydın, A. R. (2009). İnanma İhtiyacı Ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değerleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (2). 87-99.
- Aydın, A. R. (2020a). *İnkar Psikolojisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Aydın, A. R. (2020b). *Psikanalizin Dinsel Serüveni*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Aydın, C. (2016). *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnançları*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Ayten, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Ayten, A. (2017). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din -Logoterapik Bir Araştırma-*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bulut, Z. B. (2013). *Sorumluluk Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Can, A. (2022). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cengil, M. (2015). Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Üzerine Bir Araştırma. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (33). 7-23.
- Ceviz, F. H. (2009). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Coşkun, S. (2019). Aristoteles ve Kant'ta Sorumluluk. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (28). 87-100.
- Cox, J. (2018). *Kutsal İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş (Teori, Metot ve Uygulama)*. Fuat Aydın (çev.), Ankara: Eskiyeeni Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, Ö. (2019). *Rollo May Psikolojisinde Din Ve Kişilik*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Çiçek, İ., ve Aslan, A. (2020). Kişilik Ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10 (1). 137-147.
- Çolak, M. (2006). *Orta Yaş Döneminin Psikolojik, Dini İnanış ve Davranış Özellikleri (Kayseri/Hacılar Örneği)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dağlı, Y. (2018). *Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin Yaşlılık Dönemine İlişkin Algularının ve Yaşam Boyu Öğrenme İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dam, H. (2003). Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4). 31-59.
- Doğan, M., ve Karaca, F. (2021). Cinsiyetin Dindarlık Üzerine Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması. *Bilimname*, (45). 219-260.
- Ercan, B. (2009). *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Sosyal Sorumluluk Anlayış ve Uygulamaları Antalya Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Antalya.
- Erikson, E. H. (1987). *Childhood and Society*. London: Paladin Grafton Books
- Erkek, F. (2021). "Emmanuel Levinas'ta Sorumluluk Kavramı". M. Keskin, ve H. Çiftçi (ed.), *III. International Ethics Congress* (s. 281-286). Ankara: Farabi Publishing House.
- Ersanlı, K. (2012). *Davranışlarımız*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Eryılmaz, A. (2019). "Bir Yaşam Dönemi Olarak Yetişkinlik: Tanımı, Ölçütleri ve Kuramları". H. Bacanlı, & Ş. Işık (ed.), *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 31-64). Ankara: Pegem Akademi.
- Fowler, J. (2000). İman Bilincinin Evreleri. Ali Ulvi Mehmedoğlu (çev.), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19. 85-104.
- Frankl, V. (1992). *Man's Search for Meaning*. United States of America: Beacon Press Books.
- Gezenler, A. (2019). *Orta Yetişkinlik Dönemi Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Glock, C., and Stark, R. (1966). *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally.
- Göka, E. (2019). *Hayatın Anlamı Var mı?* İstanbul: Kapı Yayınları.
- Göka, E. (2021). *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gökalp, A., Uluçınar, U., Değirmenci, N., ve Yüksel, K. (2022). Öz Denetim İle Sorumluluk Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2). 715-726.
- Günay, Ü. (2006). "Dindarlığın Sosyolojisi". Ü. Günay ve C. Çelik (ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (s. 1-60). Adana: Karahan Kitabevi.
- Güngör, E. (1995). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürer, D. (2020). "Ahlak Eğitiminde Sorumluluk Bilinci". Elif Erdem (ed.), *Sorumluluk Bilinci* (s. 101-110). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Güven, M. (2019). *Narsisizm Alçakgönüllük ve Dindarlık İlişkisi*. Basılmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

- Harper, D. (2022). *Online Etymology Dictionary*. Online Etymology Dictionary, Etymonline: <https://www.etymonline.com/>
- Horozcu, Ü. (2017). "Ruh Sağlığı ve Din". M. D. Karacoşkun (ed.), *Din Psikolojisi El Kitabı* (s. 177-192). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2015). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Huber, S., Ackert, M., and Scheiblich, H. (2020). Religiosität in unterschiedlichen Religionskulturen – Vergleiche auf der Basis der Centrality of Religiosity Scale. *cultura & psyché*, 1. 171-185.
- Hutchinson, B. (2020). *The Midlife Mind Literature and the Art of Ageing*. London: Reaktion Books.
- İkis, M. (2013). *Orta Yaş Krizi ve Din İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- İlhan, T. (2019). Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim. H. Bacanlı ve Ş. Işık (ed.), *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 177-204). Ankara: Pegem Yayınları.
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience*, Newyork, London and Bombay: Longmans, Green, and Co.
- Kandemir, F. (2020). *Dindarlık -Umut ve İyimsizlik İlişkisi-*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Karaca, F. (2017). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karacoşkun, M. D. (2017). "Din Psikolojisi Bilimi ve Türkiye'deki Gelişimi". M. D. Karacoşkun (ed.), *Din Psikolojisi El Kitabı* (s. 61-74). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karacoşkun, M. D. (2017). "Gelişim Kuramları ve Dönemlerine Genel Bir Bakış". M. D. Karacoşkun (ed.), *Din Psikolojisi El Kitabı* (s. 97-108). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kartopu, S., Geçer, H., ve Hacikeleşoğlu, H. (2018). Sorumluluk Duygusu ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58). 465-488.
- Kaya, M., ve Aydın, C. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30) 15-42.
- Kimmel, Douglas C. (1974). *Adulthood and Aging: An Interdisciplinary, Developmental View*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Kımtır, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Basılmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Koç, B. (2002). Gelişim Dönemleri ve Dini Hayat. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, 2 (5). 151-165.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ve Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*. Basılmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Koç, M. (2010). Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2). 217-248.
- Korkmaz, S. (2022). "Din Bilimlerinde Korelasyon ve Regresyon Analizleri: Teorik Temel, Uygulama ve Yorumlama". A. Ayten (ed.), *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem Teorik*

- Temel, Analiz, Yorumlama ve Raporlama* (s. 73-93). İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Köse, A., ve Ayten, A. (2017). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köylü , M. (2010). "Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi". M. Köylü, M. Kılavuz, H. Dam, ve T. Gündüz (ed.), *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi* (s. 105-157). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Köylü, M. (2020). *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kul, S. (2014). İstatistik Sonuçlarının Yorumu: P Değeri ve Güven Aralığı Nedir? / Interpretation of Statistical Results: What is P Value and Confidence Interval? *Plevra Bülteni*, 8 (1). 11-13.
- Kula, M. (2020). "Yetişkinlik Dönemi Açısından Ahkaf Suresi 15. Ayetin Psiko-Sosyal Analizi". N. Gencer, ve M. Cengil (ed.), *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı* (s. 171-190). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığıkitapları.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2). 1-26.
- Lachman, M. E. (2001). *Handbook of Midlife Development*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Lickona, T. (1991). *Educating for Character - How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. Cortland, New York: Bantam Books.
- Loewenthal, K. (2008). *The Psychology of Religion: A Short Introduction*. Oxford: Oneworld Publications.
- Lorenz, A. (2016). *Biographie - Religiösität - Bildung: Zur Identitätsentwicklung durch religiöse Bildungsprozesse*. Wiesbaden: Springer VS.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları
- Onur, B. (2017). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık ve Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özen, Y. (2009). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi*. Basılmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Özen, Y. (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliliği. *Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (7). 343-357.
- Özen, Y. (2015). *Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Paloutzian, R. (2017). *Invitation to the Psychology of Religion*. New York-London: The Guilford Press.
- Peker, H. (2012). Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2). 41-49.
- Peker, H. (2017). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Sağır, Z. (2020). Özgeçicilik ve Dini Tutum: Farklı Meslek Grupları Üzerine Nicel Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13). 285-319.
- Sevindik, D. (2015). *Orta Yaş Bireylerde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Starbuck, E. (1900). *The Psychology of Religion - An Emprical Study of the Growth of Religious Conscionsness*. New York: London: Walter Schott.
- Stark, R., and Glock, C. (1972). *American Piety: The Nature of Religious Commitment*. United States of America: University of California Press.
- Şentepe, A., ve Güven, M. (2015). Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Amprik Bir Araştırma. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (31). 27-44.
- Şentürk, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tarancı, C. (1982). *Otuz Beş Yaş*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- TDK. (2022). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/>
- Tellioğlu, B. (2015). *İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Topçu, N. (2016). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2019). *İsyan Ahlakı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topuz, İ. (2011). Gazali'de Dini Tutum ve Davranışlar -Dini Yaşam Biçimleri-. *Marife*, 11 (2). 157-177.
- Turan, Ş. (2019). *Dindarlık ile Sorumluluk ve Öz Düzenleme Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tümer, G. (1987). Çeşitli Yönleriyle Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1). 213-267.
- Tümer, G. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>
- Uludağ, S. (2022). *TDV İslam Ansiklopedisi*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/takva>
- Vural, M. E. (2022). "Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi: Din Bilimleri Alanından Örnek Analizlerle". A. Ayten (ed.), *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem Teorik Temel, Analiz, Yorumlama ve Raporlama* (s. 139-169). İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yalom, I. (1980). *Existential Psychotherapy*. United States of America: BasicBooks.
- Yapıcı, A. (2002). Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2). 75-117.
- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta - Analiz Denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2). 1-34.
- Yapıcı, A. (2021). *Ruh Sağlığı ve Din Psikososyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yaran, C. S. (2018). *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Yıldız, K. (2022). *TDV İslam Ansiklopedisi*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sorumluluk>
- Yoğurtcu, F. (2009). *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yüksel, A. (2017). "Dini Gelişim". M. D. Karacoşkun (ed.), *Din Psikolojisi El Kitabı* (s. 111-126). Ankara: Grafiker Yayınları.

EKLER

Ek-1: Kişisel Bilgi Formu

Açıklama

Bu araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi kapsamında ve Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN danışmanlığında yapılmaktadır.

Araştırma orta yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin sorumluluk duygusu ve davranışları ve dindarlık algıları arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere yapılmaktadır. Araştırma 35-55 yaş aralığını kapsamakta olup diğer yaş gruplarında bulunan bireylerin çalışmanın güvenilirliği açısından ankete katılmaması gerekmektedir.

Araştırmada amaç sizden alınan veriler doğrultusunda orta yetişkinlik döneminde sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu anket, yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Bu nedenle sizlerden ad-soyad vb. gibi kimlik bilgileri istenmemektedir.

Araştırmanın bilimsel ve güvenilir olması sizin vereceğiniz cevapların samimiyetine bağlıdır. Lütfen, anket formunu doldururken hiçbir soruyu atlamayınız ve size en uygun ifadeyi işaretleyiniz.

Araştırmaya verdiğiniz destekten dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

Arş. Gör. Yasin Samet KAZEL

1. Cinsiyetiniz?

Kadın Erkek

2.Yaşınız?

35-40 41-45 46-50 51-55

3.Medeni durumunuz?

Evli Bekar Diğer

4.Meslek grubunuz?

İşçi Memur Esnaf Diğer

5. Gelir durumunuz?

Çok iyi İyi Orta Düşük Çok Düşük

6. Öğrenim durumunuz?

Üniversite\ Yüksekokul Lise ve dengi Ortaokul İlkokul Okur-yazar değil

7. Hayatınızın büyük çoğunluğunun geçtiği yer?

Köy Kasaba İlçe İl

Ek-2: Dindarlık Ölçeği

Dindarlık Envanteri	Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
1- Allahın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiç şüphe duymuyorum.					
2- Çağdaş dünyada insanların karşılaştığı önemli sorunların çoğu, dini inançların ciddiye alınmamasından kaynaklanmaktadır.					
3- Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ayet ve surelerden meydana gelmiştir.					
4- Beş vakit namazı düzenli olarak kılıyorum.					
5- Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna inanıyor ve bu konuda hiç kuşku duymuyorum.					
6- Hac ibadeti, maddi ve bedeni durumu müsait olanların yerine getirmesi gereken bir dini görevdir.					
7- Namaz kılarken, dua ederken, oruçlu iken Allah'a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım.					
8- Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup ayetlerinin hepsinin gerçek olduğuna ve değişmeden günümüze ulaştığına inanıyorum.					
9- Dua hayatımda önemli bir yere sahiptir.					
10- Hz. Peygamber'in arkadaşlarına "ashab", ondan sonra devlet idaresinin başına geçen kimselere de "halife" denir.					
11- Orucumu aksatmadan tutarım.					
12- İnsan kazancının bir kısmını fakirlere zekat ve sadaka olarak vermelidir.					
13- "Cennet annelerin ayakları altındadır." sözü bana anlamlı geliyor.					
14- Ahiret gününe ve öldükten sonra tekrar dirileceğime inanıyor ve bu konuda hiç şüphe duymuyorum.					
15- Allah'ın beni her yerde gördüğüne inandığımdan günah işlemekten kaçınıyorum.					
16- İçki, kumar, faiz, falcılık, büyücülük ve domuz eti yemek büyük günahlardandır.					
17- Düzenli olarak Kur'an okurum.					
18- İbadetlerimi tam olarak yerine getirebilecek kadar bilgiye sahibim.					

Ek-3: Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği

	Sorumluluk Duyarım				Sorumlu Davranırım			
	Her Zaman	Sıklıkla	Çok Nadir	Hiçbir Zaman	Her Zaman	Sıklıkla	Çok Nadir	Hiçbir Zaman
1- Bana güvenen insanları hayal kırıklığına uğrattığımda								
2- Grup çalışmasında bana bir görev verildiğinde								
3- Çalışma ortamındaki/Okuldaki sorunları çözmek için bir şeyler yapma konusunda								
4- Verdiğim bir sözü tutma konusunda								
5- Arkadaşlarımın sorunlarını çözmeye yardımcı olma konusunda								
6- Birilerine karşılıksız yardım etme konusunda								
7- Çalışma/Sınıf arkadaşlarımın söylediklerini dikkate alma konusunda								
8- İşlerimi planlamam gerektiğinde								
9- Eşyalarımı düzenli bir şekilde kullanma konusunda								
10- Bir grupta görev almam gerektiğinde								
11- Öz bakım görevlerimi yerine getirme konusunda								
12- İnsanlara yardım derneklerine üye olma konusunda								
13- Emanet edilen bir eşyaya sahip çıkma konusunda								
14- Şehrimin ya da ülkemin iyiliği için zaman ayırma konusunda								
15- İşlerimde/Sınavlarımda başarılı olabilme konusunda								
16- Toplum içinde konuşurken duygularımı kontrol etme konusunda								
17- Toplumsal kurallara uymayan kişileri uyarma konusunda								
18- Randevularıma zamanında gitme konusunda								

Ek-4: Etik Kurulu Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
26.11.2021	11	2021-932

KARAR NO: 2021-932
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Yasin Samet KAZEL' in Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN danışmanlığında "Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi" isimli yüksek lisans tezine ilişkin anket ve ölçek çalışmalarını içeren 37891 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Yasin Samet KAZEL' in Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN danışmanlığında "Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi" isimli yüksek lisans tezine ilişkin anket ve ölçek çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Yasin Samet KAZEL, Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2018 yılında mezun oldu. 2019 yılında OMÜ LÜEE Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans programına girdi. 2018-2022 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında çalıştı. Şu an da Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Din Psikolojisi bilim dalında araştırma görevlisi olarak görev yapan Yasin Samet KAZEL, Almanca ve İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0003-1182-071X

Yayımlar:

1. Kazel, Yasin Samet, (2022). Psikoloji, Varoluş, Maneviyat, Yazar: Erol Göka, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, 264 sayfa). *Din Bilimleri Dergisi*, 22 (2).